

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXX.

Fasc. 12.

NAGY FERENC

**Kant büntetési teóriájáról metafizikai-
morálfilozófiai felfogásának tükrében**

SZEGED
2007

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXX.

Fasc. 12.

NAGY FERENC

**Kant büntetési teóriájáról metafizikai-
morálfilozófiai felfogásának tükrében**

SZEGED
2007

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA
POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezető

Jelen tanulmány felépítése a témának megfelelően Kant büntetési (büntetőjogi) teóriájának megalapozó és áttekintő bemutatását kívánja nyújtani. A munka legelső részében a felvilágosodás büntetőjogi felfogásának vázlata található. Ez a fogalmakba, folyamatokba, az adott korszakba való bevezetést szolgálja, amelyek a büntetőjogi teóriát szükségképp meghatározzák, vagy talán pontosabban a kanti teória különlegességét kiemelhetővé tehetik.

A kanti (büntetési) tan bemutatása még további indokolást igényel. Azt kísérli meg ugyanis a szerző, hogy lényegében a német filozófus vonatkozó művei szövegére, tehát az (eredeti) forrásokra, illetve ezek magyar nyelvű fordításaira támaszkodjon. Ez az eljárás nem ígérkezett könnyű feladatnak, egyrészt Kant műveinek gyakran és nem alaptalanul hangoztatott nehézségei, bonyolultsága és homályossága miatt, másrészt a sok, nem ritka eltérő értelmezési lehetőségeknek is köszönhetően. Mégis e forrásfeldolgozó áttekintést, a königsbergi filozófus művei szövegéhez történő szigorú ragaszkodást választotta módszerként a szerző. E tanulmány írója eltekint a Kantra vonatkozó irodalom kritikai értékelésétől, annak szinte áttekinthetatlensége miatt is, azonban e szakirodalom is Kant munkáiból kell, hogy kiinduljon.

Kant büntetéselméletével kapcsolatos hazai „szokásos eljárás” az, hogy lényegében egyetlen kanti műből (Az erkölcsök metafizikája) néhány kiragadott idézet alapján ítélik meg a filozófus munkásságát, s többnyire pár mondattal „intézik el”. Vagyis e magyar „megoldásnál” hiányzik Kant (morál)filozófiai háttérének, az összefüggéseknek a feltérképezése és feldolgozása. Hiányzik továbbá e tekintetben a kanti büntetéselmélet viszonylag átfogó, modern magyar feldolgozása. Ezt jól mutatja, hogy az elmúlt években elkészült a magyar nyelvű Kant-irodalom tájékoztató bibliográfiája az 1972. és a 2003. év közötti időszakra vonatkozóan.¹ Ebben az irodalmi összeállításban Kant meghatározott műveinek magyar fordításán túlmenően egyáltalán nem található büntetőjogi, büntetéselméleti jellegű tanulmány, írás, kötet. Persze a hazai büntetőjogi tankönyvek, büntetéselméleti munkák általában érintették/érintik Kant büntetési teóriáját.² Tehát a szerző e munkával azt a célt

¹ LACZKÓ SÁNDOR összeállítása: Kant magyar recepciója. *Világosság*, 2004/6. 91–98. p.

² Vö. például HORVÁTH TIBOR: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 51–55. p. Megjegyezhető azonban az is, hogy volt olyan hazai szerző, aki a témához kapcsolódó több, mint 550 oldalnyi könyvben meg sem említi Kant nevét sem. Lásd FÖLDVÁRI JÓZSEF: *A büntetés tana*. KJK, Budapest, 1970, 35–36. p. Egy másik könyv szerzői részben egyoldalúan, részben a kanti tételek nem egészen helytálló értelmezésével egy szűk oldal terjedelemben foglalkoztak Kant büntetéselméleti munkásságával. Ez utóbbi kanti felfogást „visszafelé tett lépés”-

igyekezett követni és elérni, hogy e kanti filozófiai vetület rövid lényege megismerhető legyen, főként az, amelynek relevanciája, kihatása, összefüggése lehet Kant büntetéselméletére. Kant büntetéselméletével való foglalkozás nem csupán azért lehet indokolt, mert teóriájának ismerete (jog)történeti érdeklődést elégíthet ki. Úgy tűnik, arra is alkalmas, hogy a megtorló teóriát, illetve annak fogyatékoságait fel lehessen mutatni.

Úgy tűnik továbbá, hogy Kant büntetésfelfogásával kapcsolatban át kell tekinteni a filozófus ezirányúan kapcsolódó munkáit (adott esetben írásban rögzített előadásait, sőt bizonyos levelezését is), mivel nem lehet egyoldalúan kijelenteni, hogy Kant kizárólag az abszolút teória híve lett volna egész életében, ugyanis az e témában írt munkáiban a német filozófus álláspontja változott, és így az ő – főként a hazai – megítélése nem kellően árnyalt. Tehát a szerző igyekszik utalással lenni a kanti életműben bekövetkezett, előbb említett módosulásra.

A felvilágosodás és büntetőjogi felfogásának vázlata

1. A *felvilágosodás* (francia eredetije: a fény százada), a XVII. század végétől, az 1680-as évektől kezdődő és a XVIII. században tért hódító európai eszmeáramlat, amely az Istennel, az ésszel, a természettel és az emberrel kapcsolatos elképzeléseket széles körben elfogadott világnézeté forrasztotta össze és forradalmi folyamatokat indított el számos területen, így például a filozófiában, a politikában. Valójában a filozófia volt a kiindulópont, hiszen ez akkor „a tudomány” megtestesítője volt, a tudományágak differenciálódása már megkezdődött, de minden a keresztény teológiai alapú filozófiának volt alárendelve. Pontosan a felvilágosodással egy időben, annak hatására váltak ki az egyes szaktudományok a filozófiából. Mindennek alapja az istenközpontú keresztény természetjog átalakulása volt, Isten „kikerült” a természetjogot alkotók köréből és az ész foglalta el a helyét. Természetesen ez nem vezetett minden esetben Isten létének tagadásához, hiszen a deizmus is egy felvilágosodáskori irányzat.³

Jogtudományi vonatkozásban a kiindulópont a modern természetjog atyjának, az új (felvilágosult) kor nagy szellemi elődjének és egyben kora úttörőjének tekinthető Hugo Grotius⁴ volt, aki a természetjog központjába Isten helyett az ésszt helyezte (ezért lesz a német jogfilozófiában Vernunftrecht a neve a modern természetjognak). Ez az a váltás, amely nyomán igazán elindul a filozófia „felbomlása” és a természettudományok kialakulása. Jön a ráció és megjelenik a rendszerre törekvés. A jog a társadalom „rendszerezésének” és ellenőrzésének eszközévé vált,

nek minősítették. Lásd KÁDÁR MIKLÓS – KÁLMÁN GYÖRGY: *A büntetőjog általános tanai*. KJK, Budapest, 1966, 650–651. p.

³ FRIVALDSZKY JÁNOS: *Természetjog: Eszmetörténet*. Szt. István Társulat, Budapest, 2001, 224–233. p.

⁴ Uo. 224–233. p.; SCHMIDT, EBERHARD: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. 3. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen, 1965, 164. p.

és megindult a jog egyfajta rendszerbe foglalásának igénye is. Nem a jogtudomány, hanem a filozófia volt a kezdeményező. A XVIII. század, különösen 1740-től a „filozófusok százada” (D’Alembert) volt, de éppúgy volt az akadémiáké, episztoláké és az utazásoké is. Ez a kodifikációs törekvés éppen jól jött a hatalmukat megerősítő uralkodóknak is, ezért indult el az általános kodifikációs mozgalom a XVIII. század közepén. A felvilágosodás gondolkodói az észet, a rációt állítván a középpontba, az értelmet dicsőítették, mint azt a képességet, amelynek révén az ember megérti a világot, és javítani tud a maga életkörülményein. Nézeteik szerint a racionálisan gondolkodó ember célja a tudás, a szabadság és a boldogság.⁵

A felvilágosodás, mint komplex ideológiai jelenség fogalomértelmezése és a felvilágosodással, illetve a büntetőjoggal kapcsolatos folyamatok az egyes főbb európai országokban (Angliában, Franciaországban, Itáliában, a német területeken, illetve Magyarországon) eltérően alakultak. A felvilágosodás jelenségét a maga történeti helyén, adott feltételek produktumaként, saját jellemzőivel kell keresnie a kutatónak.⁶ Az angol minta alapvető, Európában azonban a felvilágosodás központja, szétsugárzója Franciaország lett.⁷ Németországban a felvilágosodás szó – Kant nyomán – az ember kilábalását jelentette a saját maga okozta kiskorúságából.⁸ Itt a cél, a feladat azt tartalmazza, hogy a kiskorúakból gondolkodó embereket neveljenek, míg az (új)latin nyelvekben és angolul a felvilágosodás kifejezésben a világosság metafora jut kifejezésre. A felvilágosodás Magyarországon – a kanti fogalomértelmezéstől eltérően – a felsőbb körökben alakult ki és zajlott le a nyugat-európai országokéhoz képest jelentős – mintegy 50 éves – késéssel.⁹ II. József idején a felvilágosodás mindenekelőtt az állami politika részét jelentette. A kalapos király próbálkozásai, hogy a felvilágosodás eszméihez illessze a közigazgatást és a jogot, így a büntetőjogot is, igen erős ellenállásba ütközött, és végül is ezek a reformok csak részleteiben bizonyultak sikeresnek.¹⁰ Pontosan II. Józsefnél látszik a legjobb-

⁵ SCHMIDT, E.: i. m. 212–225. p.

⁶ KOSÁRY DOMOKOS: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Harmadik, kiegészített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 250. p. (Az első kiadás 1980-ban, a második 1983-ban jelent meg.) Kosáry Domokos a felvilágosodás változatain belül az európai modell keretében a francia változatot emeli ki és taglalja részletesen, majd foglalkozik a német, illetve a hazai változatokkal. Uo. 250–269. p.

⁷ KOSÁRY D.: i. m. 254. p.

⁸ KANT, IMMANUEL: Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? In *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. (Hrsg.: Weischedel, Wilhelm) Kant Werkausgabe XI. Suhrkamp, 9. Aufl. Frankfurt/M. 1991, 53–61. p. Kant kijelentése eredetiben a következő: „Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit.” Uo. 53. p.

⁹ Kosáry három főbb hazai változatot különböztet meg. Az első a felvilágosult abszolutizmus, az előbbi ellenpárjaként a második változatot a nemesség felvilágosult csoportjai képviselték. A harmadik változatot, vagy inkább tendenciát a nemesi reformerek és a nem nemes értelmiségiek képviselték. A magyar nemesség által 1787–1792 között hangoztatott felvilágosult alkotmányos alapelvek jelentős része csak jelszó volt, a rendi dualizmus fenntartása érdekében, az uralkodói hatalom visszaszorítására vették igénybe. KOSÁRY D.: i. m. 267. p.

¹⁰ Lásd MAIHOLD, HARALD: Nemzetközi Szeminárium „A büntetőjogról a felvilágosodás idején”. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/1. sz. 48. p.; A hazai büntetés-végrehajtással kapcsolatban lásd MEZEY

ban, hogy a jog egyfajta ellenőrzési funkciót tölt be. Az uralkodó mindent irányítani akart, és ennek eszköze a jog, „renitens” alattvalók esetében a büntetőjog.

A felvilágosodás korszakmegjelölés is, de inkább a racionális világlátás jellemzésére használt, a vélemények és álláspontok olyan együttese, amely a XVIII. század folyamán szinte minden vitakérdést meghatározott, de érzékelhető eredményeket hozott a jog és a politika szférájában is. A felvilágosodás központi vezéreszméjének tekinthető a tradícióhoz való egészen újszerű viszony. A funkcionalizmus volt a döntő kritérium a meglévő társadalmi állapotok megítélésénél.¹¹

A felvilágosodás korában az állam az emberek kölcsönösen előnyös megállapodását testesítette meg, s az egyének természetes jogait és önértékét volt hivatva megvédeni. A társadalmi szerződésen alapuló társadalom-kép éles ellentétben állt a valósággal. A felvilágosodás ezért bírálta a fennálló rendet, reformokat sürgetett, s végül forradalmi jelleget öltött. Angliában J. Locke és a korai liberálisnak is tartott J. Bentham, francia földön J. J. Rousseau, Montesquieu és Voltaire, Észak-Amerikában Th. Jefferson egyaránt kritizálta az önkényes, tekintélyelven alapuló államot, és felvázolta egy magasabb rendű, természetes jogokon alapuló és politikai demokráciaként működő társadalom képét.¹²

2. A *felvilágosodás büntetőjogi felfogásának* kiindulópontjaként találó az a megjegyzés, hogy „a Fény Századának nincs egyetlen olyan progresszív képviselője sem [...] aki ne kényszerült volna a hatályos büntetőjog, vagy eljárás valamilyen intézménynek bírálataira”. Vagyis az egész feudális büntetőjog ellen kellett irányítani „a kritika pergőtüzét”.¹³ A felvilágosodás büntetőjogi nézeteit elsődlegesen nem kriminalisták dolgozták ki, hanem laikus „filozófusok”.¹⁴

A felvilágosodás büntetőjogi felfogása – ezt a gyűjtőnevet használva – elvileg relatív büntetési teóriát képvisel. E relatív teória kialakításánál a filozófia korszaka azt az utat követi, amit Hobbes a XVII. században részleteiben előrajzolt. Ez az út az ember természeti állapotának leírásával kezdődik; és ahhoz a kérdéshez vezet, hogy ezen „status naturalis” összeegyeztethető-e azzal, amit az ember tud vagy akar.

E kérdés tagadása esetén keresni kell az együttlés olyan új formáját, amely az emberi értelemnek megfelel, s az állam fogalmához jutható el, pontosan meghatározván annak viszonyát az emberi célokhoz, és abból végül levezethető a jog és az állam.

BARNA: Millenniumi visszatekintés. A magyar büntetés-végrehajtás történetének modernizációs csomópontjai. *Börtönügyi Szemle*, 2000/4. 70–78. p.; OLÁH MIKLÓS: Uralkodói börtönmodernizációs kísérletek sikerei és kudarcai a XVIII–XIX. században Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/4. sz. 35–39. p.

¹¹ SIMON, THOMAS: Aufklärung. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (HRG) 2. Aufl. 2. Lieferung. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2005, 332–340. p.

¹² Vö. Felvilágosodás. In *Britannica Hungarica Világenciklopédia*. VI. kötet. 15. kiadás, 1996, 530–531. p.

¹³ HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. KJK, Budapest, 1971, 141–142. p.

¹⁴ Uo.

E sémát követve – ami nem kigondolt, hanem ami lépésről lépésre szükségképpen adódik – a felvilágosodás a következő képet vázolja: a természeti állapotban az ember teljes személyes szabadságot élvez, minden máshoz hasonlóan testben és szellemben, de teljes izoláltságban. Semmiféle autoritást/tekintélyt nem ismer el; az egyedüli törvény, amit ő követ, az önfenntartási ösztöne.¹⁵

Elszigetelődés és önfenntartás a felvilágosodás nézete szerint nem összeegyeztethető. Rousseau szerint „a természeti állapotban élő emberek elérkeztek arra a pontra, ahol a fennmaradásukat veszélyeztető akadályok ellenállása már nagyobb, mint az az erő, amelyet az egyén képes kifejteni, hogy fenntartsa magát ebben az állapotban. Akkor ez az eredendő állapot nem maradhat fenn tovább, s kipusztulna az emberi nem, ha nem változtatná meg létezésének módját”.¹⁶ Ez az életmód és létezési mód új kialakítását jelenti: közösséget alapítani. Hogy ez csak szerződéssel történhet, a felvilágosodás számára nem szorul különösebb magyarázatra. Ezen szerződés formájának és tartalmának pontos meghatározása a kérdés: milyen hatású a szerződés az ember eredeti természeti szabadságára és vajon a közösségképződés egy (miként Rousseau-nál) vagy több (mint Montesquieu) aktussal történik-e, bár ez itt a büntetőjog számára nem bír jelentőséggel. Fontos csupán az, hogy a felvilágosodás e szerződés és ezzel az állam fő célját minden egyes erő összefogásában látja az emberiség további fennállásának biztosítása érdekében. „Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát, s amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagának engedelmeskedik és éppolyan szabad marad, mint amilyen azelőtt volt.”¹⁷ A szerződés a következőkből áll: „Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk.”¹⁸

Ebben azonban nem merül ki a felvilágosodás számára a társadalomképződés értelme. A polgár nyugalma és biztonsága sokkal inkább csak eszközök, hogy az embereknek lehetővé váljon az emberségük kibontakoztatása, kifejtése.¹⁹

3. Az embernek és az államnak ez a jelentése a felvilágosodás során a büntetőjog következetes indokolásának alapjául szolgál. Az állam felbecsülhetetlen érték az emberiség számára, amit fenn kell tartani, azonban büntetés nélkül ez nem sikerül(het), a büntetés tehát szükséges és megengedett. Ez általános meggyőződés, amit Montesquieu révén Rousseau elfogad és Beccaria magától értetődően feltételez.

¹⁵ Vö. ROUSSEAU, JEAN-JACQUES: A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei (1762) Első Könyv I–V. Fejezet. In *Értekezések és filozófiai levelek*. (Ford.: Kis János) Magyar Helikon. Budapest, 1978, 467–477. p.; MONTESQUIEU, CHARLES-LOUIS: *A törvények szelleméről*. Első Könyv II. Fejezet. Osiris-Attraktor, Budapest, 2000, 50–51. p.; BECCARIA, CESARE: *A bűnökről és a büntetésekről*. (Ford.: Madarász Imre) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Budapest, 1989. II. § 20–22. p.

¹⁶ ROUSSEAU, J.-J.: i. m. Első Könyv VI. Fejezet. A társadalmi szerződés alcím alatt, 477. p.

¹⁷ Uo. 478. p.

¹⁸ Uo. 479. p.

¹⁹ A polgári állapotról lásd ROUSSEAU, J.-J.: i. m. Első Könyv VIII. Fejezet. 483. p.

A politikai szabadság a biztonságban áll. Ezt a szabadságot semmi sem veszélyezteti erősebben, mint a köz- vagy magánvadás. Az állampolgár szabadsága tehát elsősorban a büntetőtörvények jóságától függ.²⁰

„A szabadságnak valóságos diadala az, ha a büntetőtörvények minden büntetést a bűncselekmény különleges természetéből vezetnek le. Megszűnik ilyenkor az önkény, a büntetés nem függ többé a törvényhozó szeszélyétől, hanem a dolgok természetéből ered, és nem ember követ el erőszakot más emberen.”²¹

Az ember és a törvény közötti sajátos viszony az engedetlenség és a büntetés viszonya, ez ad alkalmat a büntetőtörvények felállítására. Az erkölcsöktől, a szokásoktól függ a törvények ereje. A törvényeknél „a rendíthetetlen sarkkő a lassabban kialakuló erkölcsökből áll.”²²

Az embernek minden ember fölötti hatalma, ha nem a feltétlen szükségességből származik, zsarnoki. Az uralkodó ahhoz való joga, hogy büntetést szabjon ki a büntettekért, annak szükségességén alapul.²³

Az Enciklopédia-társadalom, bűncselekmény, büntetés címszávaiban található: „A büntetések alkalmazása elengedhetetlen; a főhatalom a társadalomban teljesen haszontalan, hiábavaló lenne, ha nem lenne büntetőjog; ezzel a szükségesség megbüntetésre jogosít.”²⁴

Ezekben a szavakban rejlik a relatív teória par excellence/a szó szoros értelmében, és a felvilágosodás ennek tudatában van.

A büntetés abszolút indokolása az igazságosság fogalmából a felvilágosodás számára abszurdnak tűnik és a vitában elvetik. „Mi a büntetések politikai célja? A többiek elriasztása.” ... „Fontos, hogy egyetlen nyilvánvaló bűn se maradjon büntetlenül, de fölösleges azt megállapítani, ki követett el bűncselekményt olyan valaki ellen, aki már régen az árnyékvilágba költözött. Egy már elkövetett gonosztettet, amelyre nincsen orvosság, csak azért büntethet a politikai társadalom, nehogy a büntetlenség csábítása károsan hasson a többiekre.”²⁵

„Egy embernek rosszat okozni, csak mert ő maga egyet (egy bűncselekményt) elkövetett, azaz egyedül a múltra nézni, kegyetlen és az ész elveti (elítéli)”²⁶

Beccaria is azt vallja, hogy jobb a bűncselekmény elkövetését megelőzni, mint büntetni, és a megelőzés egyik legjobb eszköze a büntető törvények világossága.²⁷ Filangieri is azt képviseli, hogy a törvény végcélja nem lehet más, mint az elkövető

²⁰ MONTESQUIEU, CH.-L.: i. m. 12. Könyv II. és IV. Fejezet. 293–297. p.

²¹ Uo. 297. p.

²² ROUSSEAU, J.-J.: i. m. 2. Könyv IV. és XII. Fejezet. 494–497. p.; IV. Fejezet: A főhatalom gyakorlásának korlátairól; 499. p.; XII. Fejezet: A törvények felosztása: 518–519. p.

²³ BECCARIA, C.: i. m. II. § Büntetési jog: 21–22. p.

²⁴ A francia gondolkodóknak a XVIII. századi egyik fő alkotása, az Enciklopédia. Vö.: Encyclopédie címszó. In *Britannica Hungarica Világenciklopédia*. VI. kötet, 15. kiadás, 1996, 57. p. Az Enciklopédia bűncselekmény címszavát idézi NAUCKE, WOLFGANG: *Kant und die psychologische Zwangstheorie Feuerbachs*. Hansischer Gildenverlag, Hamburg, 1962., továbbá BECCARIA, C.: i. m. XVI. § 43–44. p.

²⁵ Enciklopédia bűncselekmény címszó. Lásd 24. lj.

²⁶ Lásd 24. lj.

²⁷ BECCARIA, C.: i. m. XLI. § 91. p.

visszatartása a társadalom további nyugtalanításától, valamint mások visszatartása az alkalmazott büntetés segítségével az elkövető példájának utánzásától. A büntetés ezen felfogása szerint már nem az egyéni vagy társadalmi bosszú, hanem a társadalmi megelőzés eszköze; funkciója többé nem represszív, hanem preventív.²⁸

4. Az elv tehát: *a felvilágosodás büntetőjogi teóriája tudatosan relatív*, mégis *egy kivétellel*, s erről szólni kell, nehogy az a kifogás lehessen, hogy túlzottan leegyszerűsített az ábrázolt kép. Ez a kivétel a *halálbüntetésre* vonatkozik. Annak indoklását (vagy elvetését/elítélését) illetően a fejtegetések nagy része nem elégszik meg csupán a szükségességére (vagy haszontalanságára) rámutatni. A probléma kézenfekvően az a kérdés, hogy a halálra méltó bűnöző – aki a XVIII. század meggyőződése szerint saját életéről nem rendelkezhet – például a társadalmi szerződésben halálába beleegyezett-e. Csak ha ez a beleegyezés lehetséges, lehet a felvilágosodás számára az államnak az a joga, hogy halálbüntetést rendeljen el. A kérdésre a válasz részben „igen” (Rousseau, Montesquieu), részben „nem” (Beccaria)...²⁹

Rousseau-nál mindenki „gonosztevő”, aki a „társadalmi jogot” támadja. Megszűnik az állam „tagja” lenni, mivel az „illető megszegte a társadalmi szerződést”. „Ezért ki kell taszítani onnan, vagy száműzetés útján, mint szerződésszegőt, vagy halálbüntetés útján, mint közellenséget.”³⁰

Beccaria korszakos művében kifejti, hogy a halálbüntetés „se nem célszerű, se nem szükséges”. Ezen általános tétele alól két esetben enged kivételt: egyrészt a nemzet biztonsága szempontjából, másrészt másoknak a bűncselekmények elkövetésétől való visszatartása végett lehet indokolt a halálbüntetés.³¹

Montesquieu szerint a halálbüntetés „a talio elvének egy fajtája, és azt jelenti, hogy a társadalom megtagadja a biztonságot az olyan állampolgártól, aki a társadalomnak vagy egy másik embernek a biztonsága ellen tört. Ez a büntetés a dolog természetéből folyik, és a józan észből, valamint a jónak és a rossznak a forrásából van merítve. Megérdemli a halálbüntetést az az állampolgár, aki olyan súlyosan megsértette a biztonságot, hogy mások életét oltotta ki vagy kísérelte meg kioltani. Az ilyen halálbüntetés mintegy a beteg társadalom gyógyszere.”³²

A büntetési célok tárgyalásánál a felvilágosodás ismét konzekvensen a relatív teória pályáján halad. „Mivel csak a szükségesség az, amely bennünket megbüntetésre jogosít, úgy épp minden szükségességnek mértéke és szabálya kell legyen a rosszra, amit mi a bűnözőnek okozhatunk; és nekünk mindig készen kell lenni a bűnözőt újból a társadalomban bevonni, amennyiben tőle már nincs félnivaló.

²⁸ Filangieri nézetét idézi HAJDU L.: i. m. 151. p. Vö. még BECCHI, P. – SEELMANN, K.: Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás. (Ford.: Utassy Viktória) Gondolat, Budapest, 2005.

²⁹ BECCARIA, C.: i. m. XXVIII. § 63. s köv. p.

³⁰ ROUSSEAU, J.-J.: i. m. 498–499. p.

³¹ BECCARIA, C.: i. m. XXVIII. § 63–69. p.; NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Korona Kiadó, Budapest, 2004, 408. p.

³² MONTESQUIEU, CH.-L.: i. m. 297. p.

Azonban semmikor sem szabad semmiféle haszon nélkül az államra vagy a bűnözőre, magát megbüntetni.”³³

Voltaire is úgy véli, hogy „legyenek hasznosak a bűnözők büntetései. Egy akasztott ember semmire se jó, egy közmunkára ítélt ember egyrészt hasznot hajt hazájának, másrészt eleven példával szolgál.”³⁴

A célok, amelyeket a felvilágosodás a büntetés tényleges alkalmazásával összekötni akar: a megzavart rend helyreállítása, a bűncselekmény megakadályozása elrettentéssel mind a megbüntetett tettes, mind minden polgár elrettentésével, és a büntetett nevelése.³⁵

5. A *felvilágosodás* büntetőjogi felfogásának, pontosabban praktikus hatásainak rövid *összgezése*ként az alábbiak emelhetők ki:

- a boszorkányüldözések és a kínzások (kínvallatás) elleni harc, illetve annak sikerre vitele,
- a büntetőjog szekularizációja, valamint a jognak és a morálnak az elválasztása, így a büntetőjog általánosan érvényesülő, humánus bázist nyer,³⁶
- a feudális, pontosabban a rendi büntetőjog rendezetlensége, áttekinthetlensége miatt a kodifikáció szükségességének követelése,
- döntő jelentőségű eredménye a felvilágosodás küzdelmének, hogy a büntetési rendszer alapjává nem a halálbüntetés, az emberi személyiség megszegyénítése, vagy fizikai fájdalmakkal való gyötrése, hanem a szabadságvesztés-büntetés válik.³⁷

Kant életpályájáról

Immanuel Kant, akinek filozófiája a felvilágosodás beteljesítését és ugyanakkor túlhaladását jelentette, 1724. április 22-én, a kelet-poroszországi Königsbergben született szerény körülmények között élő kézműves (szíjgyártómester) család fiaként. Édesanyjának köszönhetően kapcsolatba került a pietizmussal, azzal a vallásos (evangélikus) mozgalommal, amely a merev hittételekhez való ragaszkodás helyett érzelmi alapú vallásosságot, önmegtartóztatást és felebaráti szeretetet gyakorolt. Ennek megfelelő neveltetésben részesült.

³³ E mondatok az Enciklopédia társadalom és bűncselekmény szavaiból származnak. Vö. NAUCKE, W.: i. m. 10–11. p., továbbá 24. lj.

³⁴ VOLTAIRE: *Filozófiai Ábécé*. Törvények 2. címszó. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983, 409. p.

³⁵ Beccaria szerint „a legbiztosabb, de legnehezebb eszköze a bűnök megelőzésének a nevelés tökéletesítése”. BECCARIA, C.: i. m. XLV. § 95. p.; Egyébként is a felvilágosodás egyik központi gondolata a nevelés. Az egyetemes kultúrtörténet egyetlen korábbi korszaka sem tulajdonított akkora jelentőséget a nevelésnek, mint a felvilágosodás. Vö. MAIHOLD, H.: i. m. 48. p.

³⁶ RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*. C.H. Beck, München, 2002, 75–78. p.

³⁷ HAJDU L.: i. m. 143., 161. p.

1740-ben szülővárosa egyetemén kezdte meg tanulmányait és az ő egyetemi/akadémiai életpályája kivétel nélkül Königsbergben játszódtott le. 1740-től 1746-ig teológiát, majd természettudományokat és filozófiát tanult. Végzését, illetve édesapja halálát követően 9 éven át 1755-ig Königsberg környékén különböző családoknál házitanítóként biztosította a megélhetését. 1755-ben promovált és még ugyanebben az évben habilitált a Metafizikai megismerés első alapjainak új megvilágítása c. értekezésével. Ugyanabban az évben a königsbergi egyetem magántanára (Privatdozent) lett. Előadásokat a metafizika, a természettudományok és a teológia köréből tartott. 1765-ben magántanári tevékenysége mellett elvállalta a könyvtárosi állást a Királyi Kastélykönyvtárban, egészen 1772-ig. Miután 1769-ben az erlangeni és a jénai egyetemi meghívást elutasította, 1770-ben szülővárosa egyetemén rendes professzor lett. 1786-ban és 1788-ban Kant a königsbergi egyetem rektora. 1797-ben fejezte be egyetemi oktató tevékenységét.

Büntetéseméleti munkáinak megalapozása az ún. kritikai fázishoz kapcsolható. Ez a kritikai fázis „A tiszta ész kritikája”³⁸ című művével kezdődik, amelynek első kiadása 1781-ben, a második kiadása pedig 1787-ben volt. E művének célja az, hogy a megismerés forrását és határait az ész, az értelmi erők kritikai vizsgálata révén határozza meg. E főműve alapgondolatait a Prolegomena minden leendő metafizikához³⁹ című művében ismét felvetette és tökéletesítette. A következő „kritikája” a tiszta ész gyakorlati alkalmazásával foglalkozó „A gyakorlati ész kritikája”,⁴⁰ amely 1788-ban jelent meg. A harmadik az esztétikai elméletét tartalmazó „Az ítéleőrő kritikája”,⁴¹ amelynek megjelenési időpontja 1790.

Jogfilozófiai, büntetéseméleti kérdéseket az 1785-ben kiadott „Az erkölcsök metafizikájának alapvetése”⁴² és az 1797-ben közzétett „Az erkölcsök metafizikája”⁴³ című kötetekben dolgozta fel.

Kant 1804. február 12-én hunyt el Königsbergben, a várost – a környékén tett kisebb utazásaitól eltekintve – sohasem hagyta el.⁴⁴

³⁸ *Kritik der reinen Vernunft*. Kant Werkausgabe in 12 Bänden. 3. Band. Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft 11. Aufl. 1990, 43–308. p. (Vö. 8. lj.)

³⁹ Vö. KANT: *Prolegomena...* (Ford.: John Éva és Tengelyi László) Atlantisz, Budapest, 1999.

⁴⁰ *Kritik der praktischen Vernunft*. 7. Band Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft 11. Aufl. 1991, 107–302. p. (Vö. 8. lj.)

⁴¹ *Kritik der Urteilskraft*. Magyarul megjelent KANT: *Az ítéleőrő kritikája*. (Ford.: Papp Zoltán) Osiris/Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2003.

⁴² *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. 7. Band Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft 11. Aufl. 1991, 11–102. p. (Vö. 8. lj.)

⁴³ *Die Metaphysik der Sitten*. Kant Werkausgabe in 12. Bänden. 8. Band Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft 9. Aufl. 1991, 309. s köv. p. (Vö. 8. lj.)

⁴⁴ Kant életpályájáról szóló nagyon gazdag irodalomból magyar nyelven lásd – többek között – HEGEL, G. W. F.: *Előadások a filozófia történetéről*. Harmadik kötet. (Ford.: Szemere Samu) Akadémiai Kiadó, 1977, 391–431. p., különösen 391–395. p.; TENGYELI LÁSZLÓ: *Kant*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.; CASSIRER, ERNST: *Kant élete és műve*. (Ford.: Mesterházi Miklós) Osiris-Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001.; SCHLÜTER, WOLFGANG: *Immanuel Kant*. (Ford.: Balázs István) Magyar Könyvklub, Budapest, 2002.; JAKOBY, EDMUND: *50 híres filozófus*. Gondolkodók az ókortól napjainkig. Alexandra, Pécs, é.n. 179. p.; STÖRIG, HANS JOACHIM: *A filozófia világtörténete*. Helikon, Budapest, 2005, 307–309. p.

Kant és a felvilágosodás gondolatmenete

Az a gondolatmenet, amely a felvilágosodásra jellemző, bizonyos fokig Kantnál is megtalálható. Az 1784-ben közzétett dolgozatában behatóan tárgyalja az ember természeti állapotát.⁴⁵ Kant az embernek a „társadalmasodási” hajlamát írja le és úgy jellemzi őt, mint akit a „nagyraevágás, uralomvágy és kapzsiság hajt”. Ezek a tulajdonságok az embereket arra indítják, hogy társai közösségét keressék, de ha ezen ideiglenes társadalomban az első lépések a „kultúra durvaságából” megtörténnek, úgy az embernek e tekintetben nem szabad megállnia. Hiszen ő a természettől meghatározott azért, hogy tehetségét és adottságait teljes mértékben kibontakoztassa. Mindez csak polgári társadalomban, tehát államban történhet. Ezen állapot eléréséhez néhány nehézséggel kell megküzdenie. Az ember ugyanis „egy állat, akinek úrra van szüksége, ha ő a fajtájának más tagjai között él”. Az állam tehát az embereknek egy uralkodó alatti együttélése, ami az egyes akaratát megtöri és őt arra kényszeríti, hogy a természet legmagasabb szándékát az emberiségben elérje. „Szüksége van tehát egy úrra, aki megtöri akaratát, és arra kényszeríti, hogy engedelmeskedjék egy olyan általános érvényű akaratnak, amely lehetővé teszi mindenki szabadságát.”⁴⁶ Ezen a helyen Kant az idézett dolgozatában a polgár és az állam viszonyának tárgyalását megszakítja. Azonban, ha az állam előbbieik alapján nyert fogalmát következetesen végigvinné, úgy a büntetőjog relatív megindokolásához jutna el.

Mi a felvilágosodás kérdésre Kant – már idézett – válasza az volt, hogy a felvilágosodás az ember kilábalása a saját maga okozta kiskorúságából. A kiskorúság arra vonatkozó képtelenség, hogy az ember az értelmét más irányítása nélkül használja. Saját maga okozza ezt a kiskorúságot, ha ugyanannak az oka nem az értelem fogyatékoságában, hanem annak kibontakozásában és a bátorságban rejlik, hogy más irányítása nélkül az értelmét használja. Ezért a felvilágosodás jelmondata: *sapere aude*, azaz legyen bátorságod a megismeréshez, vagyis érteled használatához. „E felvilágosodáshoz azonban semmi egyéb nem kell, csak *szabadság*, [...] nevezetesen az ész minden kérdésben való *nyilvános használatának szabadsága*.”⁴⁷ Kant szerint a restség (lustaság) és a gyávaság azok az okok, amiért az emberek oly nagy része kiskorúságban marad.⁴⁸

Szokásos felfogás szerint Kant a felvilágosodás betetőzője. Ez azt jelenti, hogy Kant a felvilágosodás három fő témáját dolgozta fel, nem elsősorban filozofikus módon:

⁴⁵ Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht. (Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből, 1784.) In KANT: *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*. (Ford.: Vidrányi Katalin) 2., javított kiadás. Gondolat, Budapest, 1980, 58–76. p.

⁴⁶ Uo. 65. p.

⁴⁷ KANT: *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* i. m. 53–61. p. (Vö. 8. lj.) Az 1784-ben írt rövid értekezése magyarul olvasható: In: Kant: *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*. (Ford.: Vidrányi Katalin) 2., javított kiadás. Gondolat, Budapest, 1980, 77–85. p.

⁴⁸ Uo. 53–61. p. (Vö. 8. és 47. lj.)

- a büntetőjog szekularizációja,
- a megtorló büntetőjog és az állami prevenciós intézkedések viszonyának vizsgálata,
- a büntetőjog reformálása a haladó humanizmus értelmében.⁴⁹

Kant rendszerének tagolása

Kant a gondolatrendszerének egészét a következőképp tagolja. Minden filozófia vagy empirikus, vagy tiszta. „*Empirikusnak* nevezhető minden filozófia, ha tapasztalati alapokra támaszkodik, *tiszta* filozófiának nevezhető viszont, ha csakis a priori elvekből magyarázza tanait. Az utóbbinak, ha pusztán formális, *logika* a neve; ha pedig az értelem meghatározott tárgyaira szorítkozik, *metafizikának* nevezzük.”⁵⁰

Kétféle metafizika létezik: a természet metafizikája és az erkölcs metafizikája.⁵¹ Az erkölcs(ök) metafizikája a jogtant és az erénytant foglalja magában. A jogtan magánjogra és közjogra tagolódik, s a közjoghoz tartozik az államjog és a büntetőjog.

Tehát egyenes vonal vezet a büntetőjogtól a metafizikáig. Ily módon a metafizika⁵² fogalma a kanti jogtan kulcsa.

A tiszta ész és a metafizika fogalmai, a metafizika felosztása

Kant szerint a metafizika „az ész e teljesen elkülönült, spekulatív ismeretfajtája, mely teljes egészében a tapasztalat tanításai fölé emelkedik, mi több, pusztán fogalmak által jut ismeretekhez...”⁵³ Kant számára a metafizika olyan dolgok, problémák megismerését jelenti, amelyek ebben a világban nem egyértelműek, nem világosak a számunkra, vagyis az érzékelhetőn, a tapasztalaton túli, a transzcendentális megismerése. Amennyiben a metafizika a tapasztalattól függetlenül létező, a tudat-

⁴⁹ SCHILD, WOLFGANG: Anmerkungen zur Straf- und Verbrechensphilosophie Immanuel Kants. In Heinze, M. – Schmitt, J. (Hrsg.): *Festschrift für Wolfgang Gitter*. Verlag Chmielorz GmbH, Wiesbaden, 1995, 833. p.

⁵⁰ KANT: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. (Ford.: Berényi Gábor) Gondolat, Budapest, 1991 14. p. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Alapvetés)

⁵¹ KANT: *Alapvetés*, 14. p.

⁵² A Kr. e. 60 körül a Rhodoszi Andronikosz állította össze Arisztotelész írásait rendezve a természeti („fizikai”) témájú művek után a „*Metafizikát*”, amelynek címe is tőle származik. Metafizika címen foglalta össze ugyanis azt a 14 könyv terjedelmű gyűjteményt, amely az „első filozófiának” a kérdéseivel foglalkozott. Ezt Arisztotelész „bölcességnek”, illetve a „létezővel mint létezővel foglalkozó tudománynak” nevezte még. Vö. *Britannica Hungarica Világenciklopédia* XII. kötet. 15. kiadás, 1998, 598–599. p.

Általában a metafizika a létezés legáltalánosabb, a tapasztalat számára elvileg hozzáférhetetlennek nyilvánított dolgait és problémáit vizsgáló filozófiai irányzat. Uo.

⁵³ KANT: *A tiszta ész kritikája*. Előszó a második kiadáshoz. (Ford.: Kis János) Atlantisz, Budapest, 2004, 31. p. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: TÉK)

ban eleve meglévő megismerése, úgy az eszköz, amellyel ilyen tudáshoz lehet jutni, az nem lehet a tapasztalat. Vagyis a metafizika alapjául nem a tapasztalat, hanem csak – másik alternativa nem lévén – a tiszta fogalmak szolgálnak. Ezen fogalmak olyanok, amelyeket az ész saját magából alkot/teremt, „melynek területén tehát az ész óhatatlanul önnön tanítványa lesz”,⁵⁴ a tapasztalat alkalmazásának a segítségével nélkül. Más szavakkal, a metafizika a priori, vagyis a tiszta értelemről és tiszta észről történő megismerés.⁵⁵

A megismerés szempontjából egyfelől vannak az érzékek és az értelem tárgyai, „amelyek a tapasztalat számára léteznek, másfelől azonban mint pusztán elgondolt tárgyak, melyek legfeljebb az elkülönült és a tapasztalat határán túlra törekvő ész számára léteznek”.⁵⁶

... „Az a priori megismerés pusztán fogalmakból építkező rendszerének a metafizika” név adható.”⁵⁷

A metafizika azonban nem csupán azon ismereteket tartalmazza, amelyekkel az ember a tapasztalaton túli világról rendelkezhet, hanem voltaképp minden dologra vonatkozó olyan a priori ismereteket, amelyek tudásunk tárgyai lehetnek, tehát az is, ami a transzcendentálissal ellentétes/ellenkező, azaz a lehetséges tapasztalat tárgyai is.

A metafizika fogalmát vizsgálva Kant ahhoz a kérdéshez jut, hogy a metafizika mennyiben tud megvalósulni. Ezt a vállalkozását a tiszta ész kritikájának szentelte. Ennek eredményeként az állapítható meg, hogy a tárgyak a priori (metafizikai) megismerése a tapasztalaton kívül nem lehetséges. A tiszta ész nem képes az érzékelhetőn túli, érzékfeletti területre (be)hatolni. ... „nem szerezhethünk ismereteket a tárgyakra, mint magukban való dolgokról, hanem csupán mint az érzéki szemlélet objektumait, azaz mint jelenségeket ismerhetjük meg őket; amiből természetesen következik, hogy az ész minden lehetséges spekulatív ismerete a *tapasztalat* tárgyaira korlátozódik. Mindazonáltal [...] mindig nyitva kell álljon előttünk a lehetőség, hogy ugyanezeket a tárgyakat mint magukban való dolgokat legalább *elgondoljuk*, ha *megismerni* nem tudjuk is őket.”⁵⁸

Ha a tapasztalaton kívüli tárgyak megismerése mint lehetetlen a metafizikából kiválik, úgy a metafizika azon megismerés tudományára szűkül, amelyhez az ember a priori (tiszta észről, csupán fogalmakból, a tapasztalattól függetlenül), a lehetséges tapasztalat tárgyait illetően eljutni képes. A metafizika hogy ebben az alakjában lehetséges, az további eredményként a tiszta ész kritikájából következik.⁵⁹

Még azonban hiányzik a fogalomból egy ismérv, amely Kant metafizikájához kapcsolódó minden fejtegetésében jelen van és a leginkább gyümölcsözőnek bizo-

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ „Metaphysik ist Erkenntnis a priori oder aus reinem Verstande und reiner Vernunft.” KANT: *Prolegomena*, I. § Vö. 39. l.

⁵⁶ KANT: *TÉK*, Előszó a második kiadáshoz, 33. p.

⁵⁷ KANT: *Az erkölcsök metafizikája*. (Ford.: Berényi Gábor) Gondolat, Budapest, 1991. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: *Erkölcsök*) 309. p.

⁵⁸ KANT: *TÉK*, Előszó a második kiadáshoz, 38. p.

⁵⁹ Vö. NAUCKE (1962): i. m. 15. p.

nyul, ez ugyanis a metafizikai megismerés szükségessége. E kifejezés értelmé a tapasztalati megismerés ellentétéből adódik.

Bár a tapasztalat arra tanít, hogy valami így vagy úgy adott, de arra nem, hogy nem lehetne másként. Ellenben a metafizikába tartozó, a priori, tiszta észből származó megismerésből bizonyos, hogy nincs kivétel, s ezzel az szükségképpen.

A metafizikának ez a fogalma és levezetése ráirányítja a figyelmet Kant lényeges törekvésére és érthetővé teszi, hogy a metafizika az érzéki/érzékeltető világgal – ellentétben a transzcendentálissal – valamit tehetne. Ez a fogalom egyúttal olyan pontot jelent, hogy a kritikai filozófia egyes részeiből pontos értelmet és helyes helyet kapnak. Ez a következő módon történik.

A megismerhető világ Kant szerint olyan tárgyakkból és törvényekből képződik, amely világ ezeknek alávetett. Ezen törvények kétféle jellegűek: vagy azt határozzák meg, ami van; vagy azt határozzák meg, aminek lenni kell. Az első a természeti törvények, az utóbbiak az erkölcsi törvények.⁶⁰

E különbségtételre használja Kant a metafizika fogalmát az összes meghatározásaival. Ha azon törvények egyáltalán igazak, azaz mint kivétel nélkül érvényesülniük kell, akkor ez náluk „abszolút szükségességhez” vezet. Ilyen a tapasztalatból nem alkotható, tehát természeti és erkölcsi törvények kellenek, ha tulajdonképp törvények kellenek, amelyek a priori elismertek és érvényesek.

Ilyen módon keletkezik a két metafizika eszméje, a természet metafizikája és az erkölcsök metafizikája. Tartalmaz minden olyan szabályt, amelyek a tiszta elméleti, a tiszta praktikus észből jönnek.⁶¹

Az erkölcsök metafizikája így a jogtanhoz és a büntetőjoghoz vezet. Az út azonban elkerülhetetlenül halad a kanti tiszta morálfilozófia egy részén át. A probléma, amit meg kell oldani, egyáltalán a metafizika problémája egy különleges esetre vonatkozóan, ugyanis a törvény tartalmát és alapját megtalálni, ami az ember akaratát szükségképp meghatározza, tehát empirikus elvektől, azaz itt az ember természetétől függetlenül.

Előbb az emberi akarat mechanizmusának rövid bemutatása következik, amely a rákövetkező fejtegetést meghatározza.

Az ember akaratí képeése

„Az akaratot olyan képeességként gondoljuk el, amely bizonyos törvények képezetének megfelelően cselekvésre határozza el önmagát.”⁶² Az ember értelmes/eszes lény és megvan az a képeesség, ha ő törvényeket gondol el, ezek szerint cselekedjen. Az ilyen törvényeket nevezi Kant objektív gyakorlati törvényeknek. Az emberben lévő az a képeesség, amely a törvényt cselekedetté teszi, az az akarat, közvetítő a törvény és a cselekmény között. Mégis az akarat az emberben nem csak az

⁶⁰ *Alapvetés*, előszó, 13. p.

⁶¹ Uo. 14. p.

⁶² Uo. 60. p.

elgondolt törvényektől függ, hanem még a maximáktól.⁶³ Ezek csak szubjektíve érvényesülő elvek, amelyeket az egyik vagy a másik ember a mozgatórugók (személyes hajlamok) alapján alkot. Az akarat tehát objektív törvényekkel és maximákkal szembetalálkozik, ha a cselekedetet valóban megvalósítani kell, amelyek egymással ellenkezhetnek. Az akarat rendelkezik a kettőjük közötti választással. Hogy az objektív gyakorlati törvényt elsőbbség illeti meg, már azt ezen fogalom eredményezi.

Hiszen csak objektív törvény érvényesülhet mindenki számára vonatkozóan és legelőször minősül törvénynek. Hogy az objektív törvény elsőbbsége valós kell legyen, úgy az embert kényszeríteni kell e törvény követésére. Ez csak azáltal történhet, hogy a maxima és a törvény közötti összeütközést megszünteti és ezáltal eléri, hogy az akarat csak még egy elv szerint cselekedjen.

Ebben a folyamatban kényszerítés („Du Sollst”) az, amit Kant imperatívusznak nevez. Feladata tehát csak az, hogy a maximák, amelyeket az ember alkot, azaz az objektív törvény tartalmát továbbítsák. A maximáktól megkövetelendő, hogy a törvényhez igazodjanak, és így a maxima és a törvény közötti szakadék áthidalandó/legyőzendő.

Hipotetikus és kategorikus imperatívusz

Kant szavai szerint: „Minden természeti dolog törvények szerint működik. Csak az eszes lény képes arra, hogy a törvények *képzete*, vagyis elvek alapján cselekedjék, csak neki van *akarata*. Mivel a cselekedeteknek törvényekből való levezetéséhez *észre* van szükség, ezért az akarat nem egyéb, mint gyakorlati ész. [...] Az akaratot valamire készítő objektív elv képzete a parancs (az ész parancsa), a parancs formulája pedig az imperatívusz. Minden imperatívusz valamilyen *legyenben/kellésben* fejeződik ki.”⁶⁴ Minden imperatívusz vagy hipotetikusan, vagy kategorikusan parancsol. A hipotetikus imperatívuszok egy olyan lehetséges cselekedet gyakorlati szükségességére utalnak, amely eszköz valaminek az elérésére, amit akarunk (vagy legalábbis akarhatunk). Kategorikus imperatívusz, amely valamilyen cselekedetet önmagáért valóan, s nem egy másik célra vonatkoztatva állít objektíven szükségességüknek.”⁶⁵

Megkülönböztető ismérv a két imperatívusznál az egyik vagy másik imperatívusz kötelező erejének különböző indokában található. A hipotetikus a „ha” előfeltevél alatt parancsol. Célt kíván, amit a cselekménnyel elérni akar az ember, ezen cselekményre mint valami célból kötelezi az embert. A kategorikus imperatívusz

⁶³ Kant szerint „A *maxima* a cselekvés szubjektív elve, s megkülönböztetendő az *objektív* elvtől, nevezetesen a gyakorlati törvénytől. A *maxima* gyakorlati szabályokat tartalmaz. Ez tehát az az alaptétel, amely szerint a szubjektum cselekszik. A *törvény* viszont a minden eszes lényre érvényes objektív elv, és az az alaptétel, amely szerint cselekednie kell, vagyis imperatívusz.” Uo. 28. és 52. p. (lábjegyzetek).

⁶⁴ Uo. 42–43. p.

⁶⁵ Uo. 43. p.

ellenben a cselekmény minden céljától elvonatkoztat. Egy tevékenységet nem „milyen célból jó”, hanem „önmagában jó” képzeli el. Az ember nem azután kérdez, ami tevékenységével elérhető, hanem közvetlenül parancsol, empirikus feltétel előfeltevése nélkül, azaz objektíve szükséges.

A kategorikus imperatívusz tartalmának levezetése és kötelező ereje

E fogalmakat már vázolta Kant, és a tulajdonképpeni, metafizikai feladatra vezeti vissza. Ez abban áll, hogy olyan törvényt kell hozni és megfogalmazni, amely az emberi akaratnak szüntelenül parancsol. Most megmutatkozik, hogy csak a kategorikus imperatívusz alkalmas ilyen törvény létrehozásához. Hiszen a hipotetikus imperatívusz a metafizikai erkölcsparancs követelményeinek sohasem felel meg, mindig csupán egy empirikus cél előfeltétele mellett érvényesül, tehát a szükségesség soha sem játszik szerepet.

Az a cél, amit az ember magának meghatároz, és ami a hipotetikus imperatívuszt lehetővé teszi, nem mindenki számára érvényes(ül). De ha a célt visszavonja az ember, úgy eltörli az imperatívuszt is. A kategorikus imperatívusz ellenben az empirikus feltételektől független, ezzel érhető el egyedül az a priori megismerés, és a szükséges törvény meghozható, tehát az erkölcsök metafizikájába tartozó. A kategorikus imperatívusz tulajdonképpen az erkölcsökhöz tartozó (is).⁶⁶

Ebből a fogalomból, amit Kant következetesen a metafizika lényegéből és az ember akaratí képessége leírásából nyer, minden további ábrázolása, bemutatása a büntetőjoghoz jut. Először is a kategorikus imperatívusz pusztá fogalma ugyanannak a formulája, azaz a tartalma is segítségünkre van. Az imperatívusz az emberi maximák révén törvény szerinti létet követel, a törvény tehát ezt magában tartalmazza és a kényszerítést, a kategorikus imperatívusz különösen, mivel annak a priori érvényesülnie kell, s ezt ezen „Gemäß-Sein” empirikus cél előfeltételezése nélkül kívánja, azaz a törvény minden matériájától elvonatkoztat. De ha egy törvénynek minden matériája elvétetik, úgy a törvénynek csak a pusztá formája marad, azaz éppenséggel a kellés (sollen). A kategorikus imperatívusz tehát a kényszerítést csak a kellés általános formájaként tartalmazhatja, ezáltal a maximákból nem tartalmaz meghatározott tartalmat, hanem csak azt kívánja, hogy az a törvény egyetemességének, amit épp a kellés formája teljességgel kifejez, megfelelő legyen. A kanti formula így hangzik: ..., „minden cselekedetet csak a szerint a maxima szerint végezz, amely megengedi, hogy a cselekedet általános törvény is legyen...”⁶⁷

Ez az az egyedüli tartalom, amivel a gyakorlati észből folyó parancs rendelkezhet.

Azonban felvetődik a nehéz kérdés, mi az, ami követel, azaz szükségképp parancsol úgy, hogy e meghatározott törvénynek engedelmesnek kell lenni. Ami szo-

⁶⁶ Uo. 47. p.

⁶⁷ Uo. 67. p.

kásosan e kötelezés alapját adja, az az, amit a törvénnyel elérni kell. A kategorikus imperatívusz, mint szükségképpen metafizikai parancs a materiától nem függ, pontosabban empirikus materiától nem. Hiszen az bizonyos, hogy a matéria nélküli törvény egyáltalán nem lehet törvény, cél nélkül nincs akarat.

Ha tehát a kategorikus imperatívusznak – mint törvénynek – céllal kell rendelkeznie, de e cél szubjektív (empirikus) és így relatív nem lehet, úgy a kategorikus imperatívusz materiájaként csak objektív, abszolút cél marad, amelynek nincs tárgya, hanem cél önmagában.

A fogalom pontosabb megfogalmazásából adódik, hogy az utóbbi abszolút cél sohasem lehet más cél eszköze, inkább minden cél szubjektuma: „Mert valamennyi eszes lényre érvényes az a törvény, hogy saját magát és mindenki mást *sohasem szabad pusztá eszközként* kezelni, hanem mindenkor egyszersmind öncélként is”.⁶⁸

Ebben rejlik az ember méltósága és ez a személyiség lényege. Az ember mint objektív cél a kategorikus imperatívusz egyedül lehetséges materiája és ebből következik a második formula: „cselekedj úgy, hogy az emberiségre mind a saját személyedben, mind bárki másében mindenkor mint célra, sohasem mint pusztá eszközre legyen szükség”.⁶⁹

E mondathoz vezető fejtegetés azt a kérdést azonban nem oldja meg, amelyből az kiindult, ugyanis a kategorikus imperatívusz kötelező erejének mi az alapja/oka? Bár az megállapítható, hogy a feltétlen parancs is materiával rendelkezik és így törvény lehet. Ezen matéria mégis önmagában való cél, amely az emberi akarattól függetlenül létezik és erre, ha te ezt akarod (a célt), neked ezt kell tenni” formula nem alkalmazható. Mivel azonban tulajdonképp ezen „ha ..., akkor ...”, ami az embert kötelezi cél szerinti cselekvésre, így végeredményben az abszolút cél a kötelező erő alapját/okát nem szolgáltatathatja. Szükség van tehát a kategorikus imperatívusz még további meghatározására.

Kant itt ismét felveti azt a gondolatot, amely már az egész eddigi levezetés alapjául szolgált: a kategorikus imperatívusznak szükségesen parancsoló törvénynek és így minden empirikus feltételtől függetlennek kell lennie. De a kategorikus imperatívuszt nem szabad valamiféle érdekből, azaz egy tárgy lehetséges létezésének akarása révén, tetszésből követni. Vagy – ami ugyanazt jelenti – külső akaratnak kiróni. Kant szavaival: a kategorikus imperatívusz [...] „éppen az általános törvényhozás eszméje kedvéért, *nem alapul semmilyen érdeken*. Tehát az összes lehetséges imperatívusz közül az egyedüli, amely *feltétlen* lehet [...] az csakis azt parancsolhatja meg, hogy mindent akaratunk mint olyan maximájából tegyünk, amely akaratnak egyúttal saját maga mint általános törvényhozó lehetne a tárgya.”⁷⁰

De ha az ember minden érdeket magára vállal, úgy csak a törvény mint olyan marad hátra, ami kötelezheti. Az egyedüli törvény, amely ehhez megfelelő, az a saját maga által adott. Így folytatható a gondolatmenet – a kategorikus imperatí-

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo. 62. p.

⁷⁰ Uo. 65. p.

vusz metafizikai feltétlen, érdekre nem alapozott parancson át – a következő tétel. Vagyis mi köteleztünk magunkat a követésére, mert olyan törvény, amelyet mi magunknak adunk. Ezáltal csak az ember a saját, de a szükséges törvényhozásának alávetett, azaz az ész autonómiája alá. Hiszen az autonómia nem más, mint az empirikus feltételektől való függetlenség, miáltal a kör még nem zárul. Az akarat autonómiája a kategorikus imperatívusznál átveszi a feltételes imperatívusznál érvényesülő érdek funkcióját, így ez az erkölcsi cselekmény kötelező erejének az alapja/oka.

Kant szavaival: [...] „az ember csak a *saját* és mégis *általános törvényhozásának* van alávetve, s csakis arra van kötelezve, hogy önnön [...] törvényhozó akaratára cselekedjék”.⁷¹ „Az emberi és minden eszes természet méltóságának alapja tehát az autonómia.”⁷²

Vagyis a kategorikus imperatívusz – az előbbieket összegzőként – általános, tartalma, célja és kötelező ereje szerint a priori meghatározott, a legcsekélyebb mértékben sem függő empirikus feltételtől, ezáltal az erkölcsök metafizikájának megfelel, szükségképp érvényes(ül) és egyedül abszolút kötelező erejű, ha ez egyáltalán lehetséges, ilyen törvény szerint cselekedni.

A szabadság fogalma

Az erkölcsi cselekvés kategorikus imperatívusz, mint a saját maga által hozott törvény (az akarat autonómiája) szerinti cselekvés. A törvények szerinti cselekvés mindig a kauzalitás egy fajtája, hiszen a kauzalitás törvényszerű történés. Tehát az akarat autonómiája is a kauzalitás egy fajtája és bár különleges fajtája. Hiszen itt az „öntörvényhozásra” mint az akarat feltétlen törvényi meghatározására kell gondolni.

Ilyenfajta azonban a természeti törvényszerűségben nem megy végbe, hiszen ott minden esemény más által időben szükségképp meghatározott, és annak az oknak a kauzalitása, amely éppen történik vagy keletkezik, az szintén valahogy keletkezett, és maga is ismételtlen egy okot feltételez.

Így mivel minden megelőző pillanat hatalmában van, nincs a kezemből a jelenlegi pillanat, amit autonóm meg tudnék határozni. Ha tehát feltétlen (feltétlen az azt megelőző momentumtól) kauzalitásnak kell bekövetkeznie, akkor ennek csak mint az egynek kell különbözni a természeti kauzalitástól.⁷³

Ez a szabadság általi kauzalitás úgy kapcsolódik már a szabad (önkéntes) cselekvés fogalmához, hogy az semmi más eseménytől nem feltételezett.

---

⁷¹ Uo. 66. p.

⁷² Uo. 70. p.; Kant ugyanitt kifejti, hogy minden maximának van formulája, anyaga, nevezetesen célja és teljes meghatározása. Uo.

⁷³ KANT: *A gyakorlati ész kritikája*. (Ford.: Papp Zoltán) Osiris/Gond-Cura alapítvány. 2. kiadás. Budapest, 2004. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: GYÉK) 114–115. p.

Autonómia mint feltétlen kauzalitás innen nézve nem más, mint szabadság. Autonómia és ezáltal az erkölcsi törvények szerinti kötelezettség csak a szabadság előfeltétele mellett lehetséges. De a kérdés marad: szabad az ember? Miként lehetséges a szabadság?⁷⁴

Szabadság – ez az eddigi megfontolásokból adódóan – a természetben csak úgy, mint a jelenségek világában nem található meg. „A szabadság azonban pusztán eszme, amelynek objektív valósága természettörvények alapján semmiféle módon, tehát a lehetséges tapasztalatban sem bizonyítható, amely tehát [...] nemhogy soha meg nem érhető, de még csak be sem látható.”⁷⁵

Hiszen a természetben minden történés időben általánosan összefügg, és egy esemény szükségképp következik a másikból. E törvény alól nincs kivétel, hiszen ez adja/teszi ki egyáltalán a természetet...

Ebből az következik, hogy amennyiben szabadság lehetséges kell legyen, akkor az csak azt a lényt illetheti meg, aki – kivétel nélkül – a természeti kauzalitásnak nem alávetett. Mivel a kauzalitás mint természeti szükségesség csupán időmeghatározás, úgy következik továbbá, hogy a szabadság csak egy dolog révén következhet be, amelynek létezése az időbeni egymásutániség feltételének nem kizárólagosan alávetett.

E követelményeknek tesz eleget a magában való dolog („das Ding an sich”), mint intelligibilis lény, vagy intelligibilis (időtől független) karakterű lény. E tekintetben Kant karakter alatt a „kauzalitás törvényét” érti. E szerint az embernek, noha a természet tagja, ha intelligibilis egzisztenciát, mint magában való dolgot tulajdonítanak, akkor a szabadság, az autonómia és a kategorikus imperatívusz szerinti kötelezettség szilárdan megalapozott.

Ehelyütt Kant azt a gondolatot veszi igénybe, amit már kidolgozott. Kifejti ugyanis, ha feltételezzük, hogy a tapasztalat (természet) minden tárgya és eseménye magában való dolog, azaz megismerési tevékenységünktől függetlenek, miként mi azt felismerjük, tér és idő tehát számukra mint objektív meghatározások kapcsolódnak, akkor „a szabadságot nem kell megmenteni”, mert az időbeni egymásutániságtól való függetlenség sehol nem mehet végbe.

Kant szavaival: „Ha tehát szabadságot akarunk tulajdonítani egy olyan lénynek, amelynek létezése az időben meghatározott, akkor, ennyiben legalábbis, nem vonhatjuk ki őt létezéséből, ennél fogva cselekedeteiben sem a minden esemény természeti szükségszerűségének törvénye alól [...]. Mivel pedig ez a törvény a dolgok minden kauzalitására vonatkozik, amennyiben *létezésük az időben meghatározható*, ezért ha ez volna az a mód, ahogyan *a dolgok létezése, mint magukban való dolgoké* is megjelenítendő, a szabadságot, mint semmis és lehetetlen fogalmat kellene elvetnünk. Ha tehát még akarjuk menteni, nem marad más út, mint hogy egy dolog időben meghatározható létezését s ennek megfelelően a *természeti szük-*

⁷⁴ Alapvetés, 95. p.

⁷⁵ Uo. 96. p.

ségszerűség törvénye szerint való kauzalitást is *pusztán a jelenségnek, a szabadságot viszont ugyanakkor a lénynek mint magában való dolognak* tulajdonítsuk.”⁷⁶

„Az érzékelőképesség valamennyi *a priori* elvét magában foglaló tudományt” Kant „transzcendentális esztétikának” nevezi. [...] „az érzéki szemléletnek két tiszta formája, két *a priori* megismerési elve van, nevezetesen a tér és az idő...”⁷⁷ A tér és az idő „*empirikus értelemben* (minden lehetséges külső tapasztalat vonatkozásában) reális, ugyanakkor állítjuk, hogy *transzcendentális értelemben ideális*”...⁷⁸ Kant szerint a természetre vonatkozó megismerésünk nem a magában való dolgok megismerése, hanem a jelenségeké, mivel a tér és az idő csupán formák, „belső szemléletünk formája”, [...] „nem magukhoz tárgyakhoz, hanem pusztán a tárgyakat szemlélő szubjektumhoz” tartoznak.”⁷⁹

Az „idő és tér két ismeretforrás”, „minden érzéki személet tiszta formái”,⁸⁰ amelyek a tapasztalatot, a természet megismerését teszik lehetővé. A természetet (tapasztalatot) és a magában való dolgot tehát lehet és kell különválasztani. Ezen tétellel Kant számára kinyílik az intelligibilis világa, amely az időtől független; és ezen különbségtétellel a szabadságot ellentmondás-mentesen elgondolhatóvá teszi. Hiszen egyrészt „a természeti szükségszerűség, mely nem állhat fenn a szubjektum szabadságával együtt, [...] ennél fogva a cselekvő szubjektumnak pusztán mint jelenségnek a meghatározásaira vonatkozik...”

„Ámde ugyanez a szubjektum, mely másfelől önmagának mint magában való dolognak is tudatában van, úgy tekinti létezését is, *mint ami nem áll időfeltételek alatt*, önmagát pedig csak olyan törvények által meghatározhatónak, amelyeket maga ad önmagának az ész által; s ebben a létezésében nincs számára semmi, ami megelőzné az akarat meghatározását...”⁸¹

Tehát az ember mint jelenség a szükségszerű természeti kauzalitásnak alávetett, egyúttal mint intelligibilis lény szabadnak tekintendő. Ugyanakkor marad a nehézség a két szemléletmód egyesítését illetően. Hiszen egyrészt a cselekmény szükségképp determinált, amennyiben az ember jelenség és egyúttal szabad, ha az embernek intelligibilis karaktert tulajdonítunk. Kant a probléma megoldásaként megállapítja, hogy minden embernek az ilyen kettős megítélése valójában közismert/közkeletű. Ha valaki valamilyen bűncselekményt követ el, például szívtelen tettet, úgy ezt magyarázhatjuk akként, hogy annak szükségképp meg kellett történnie, ugyanakkor azonban tudatában vagyunk annak, hogy e történésnek nem kellett volna bekövetkeznie. Ezen kellés tudata, amely csak a tiszta észből származhat, nem más, mint az a tudat, hogy a cselekménynek minden elfolyó idő ellenére, nem lett volna szabad megtörténnie. Ez az idő a feltételtől való függetlenség tudata és ezzel az intelligibilis világhoz tartozás tudata. „Ha viszont feltételezzük egy intelli-

⁷⁶ GYÉK, 115. p.

⁷⁷ TÉK, 76–77. p.

⁷⁸ Uo. 82–83. p.

⁷⁹ Uo. 90. p.

⁸⁰ Uo. 91. p.

⁸¹ GYÉK, 118. p.

gencia akaratának szabadságát, akkor ebből szükségszerűen következik ugyanennek az akaratnak az *autonómiája*, mint meghatározásának egyedüli formális feltétele. Az akaratnak ezt a szabadságát nemcsak hogy nagyon is fel lehet tételezni, [...], hanem az [...] minden további nélkül *szükségszerű* valamennyi eszes lény számára...⁸²

Röviden kifejezve, a kellés ezen tudata a szabadság tudata. Így tanít ezen szemlélet, hogy természet és szabadság egy cselekményben együtt fennállhat.

E ténykörülmeny végső magyarázatát Kant abban találja, hogy az empirikus karakter (minden cselekményünknek a természeti kauzalitástól függősége) ismételt intelligibilis karakterben meghatározott.

A kanti moralitás és legalitás

A szabadság törvényét kell követni, azaz ezt kell tenni, ez a kötelesség. „A kötelesség fogalma ... objektíve, a cselekedet vonatkozásában a (morális) törvénnyel való összhangot, szubjektíve pedig, a cselekedet maximája tekintetében a törvény iránti tiszteletet követeli meg...”⁸³ Nos, egy kötelezettség teljesítése kétféle módon lehetséges, ugyanis vagy kötelezettségből vagy csak kötelezettségszerűségből.⁸⁴ Annak elmagyarázására, hogy az egyiket a másiktól mi választja el, az ember akarati képessége kanti leírására kell visszanézni. Kant itt törvényt, maximát és mozgatórugót különböztetett meg. A kategorikus imperatívusból adódik, hogy a maximának a törvény szerintinek kell lennie. Ha ez a követelmény pusztán a törvény hatásként teljesül, tehát a maxima képződésénél más mozgatórugót nem hagynak befolyásolni, csak magát a törvényt, úgy kötelességből cselekszik az ember. Ellenben bár a maximát ha a törvény szerint alakítják ki, de nem azért, hogy a törvényt akarják, hanem az egyik ezen különböző, hajlamtól meghatározott mozgatórugóból, úgy csak kötelességszerű a cselekvés. A cselekvés tulajdonképp csupán az előbbi esetben morális, hiszen csak ott bontakozik ki/bontakoztatja ki az erkölcsi törvény az egész tisztasága/tisztaságát. A második esetben a kötelességgel csak külső egyezés/összhang fordul elő, ez alapozza meg a cselekvés legalitását.⁸⁵

A jogelv levezetése

Nem kétséges, hogy a legális, a törvényt csak külsőleg teljesítő cselekmény az erkölcsstanba tartozik, egyszerűen azért, mert kötelességet teljesít. Kant szavai szerint ... „az összes kötelességek, mivel kötelességek, az etikához tartoznak; de tör-

⁸² *Alapvetés*, 98. p.

⁸³ *GYÉK*, 99. p.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ *Erkölcsek*, 306. p.; 312. p.

vényhozásukat nem mindig az etika tartalmazza; sok kötelességé az etikán kívül található”⁸⁶

A specialitása csak abban van, hogy az nem a kötelességért történik. Ebből következik az általános tétel: feltéve, hogy a törvényhozás számára lehetséges, az a legális cselekményeket kötelezi, úgy, hogy e törvényhozásnak a szigorú értelemben vett morálistól különbözónak kell lennie. Ugyanis az jóllehet egy cselekményt kötelességként mutat be, mégis nem követeli meg, hogy az kötelességből történjék. Egy ilyen törvényhozás a jognak megfelelő. Kant szavaival: „A jogi törvénykezés szerinti kötelességek csak külső kötelességek lehetnek; ez a törvénykezés ugyanis nem kívánja meg, hogy a kötelesség eszméje, amely belső, önmagában a cselekvő (személy) önkényének meghatározási alapja legyen...”⁸⁷

„Az etikai törvényhozás az, amelyik *nem lehet külső*... a jogi pedig az, amelyik *külső is lehet*. Külső kötelesség például, hogy megtartsuk szerződésben vállalt ígéretünket; az a parancs viszont, hogy ezt pusztán azért tegyük, mert kötelesség, tekintet nélkül más mozgatórugóra, pusztán a *belső* törvényhozáshoz tartozik.”⁸⁸

De még a külső cselekmény fogalma (is) igencsak határozatlan a jogi törvényhozás pontos területének a megállapítására. Kérdés, hogy valóban a legalitás valamennyi külső cselekményre, azaz épp a jogi törvényhozásra alkalmas-e? Lehet például külső kötelezettségként azt megparancsolni, hogy jótékony legyen (valaki) vagy minden, az emberben meglévő természeti adottságot kell kifejleszteni?

Erre a kérdésre a jogfogalom elemzése ad választ. Hiszen látszik, hogy a „jogi” fogalom alá teljességgel *nem minden* külső cselekmény esik, hanem csak az olyan cselekmény, amely egy másik személy cselekményére közvetlenül vagy közvetve *hatással* rendelkezhet. Így kiválik a jogi törvényhozásból minden olyan külső cselekmény, amely csak egy másik ember kívánságához viszonyul (pl. jótékonyosság) és az olyan, amely voltaképpen csak magára a cselekvőre vonatkozik (pl. tehetsége kibontakoztatása). A tétel tehát: külső törvényhozás csak a cselekménytől cselekményhez viszonylatban lehetséges, azaz egy személynek egy másik elleni praktikus viszonyára és ez vezet a törvényhozás tartalmára. Kant szavaival: „A jog fogalma, amennyiben egy neki megfelelő kötelezettségre vonatkozik, csak egy személy külső, mégpedig gyakorlati viszonyát érinti egy másik személlyel, feltéve, hogy cselekedeteik mint tények (közvetlenül vagy közvetve) hathatnak egymásra.”⁸⁹

Ebben a gyakorlati viszonyban mindenkinek „önkény” jut, azaz a hatalom, amivel rendelkezik az ember, a fizikai képességet tetszés szerint használni, Kant szerint: „Önkényem bármely külső tárgya lehet az enyém...” „Önkényem tárgyának viszont azt nevezem, aminek tetszés szerinti használatára fizikailag képes vagyok: használata a hatalmamban (potentia) áll.”⁹⁰

⁸⁶ Uo. 313. p.

⁸⁷ Uo. 312. p.

⁸⁸ Uo. 313–314. p.

⁸⁹ Uo. 325. p.

⁹⁰ Uo. 344. p.

Ha azonban az ember hatalmat gyakorol, ameddig telik, úgy elkerülhetetlen, hogy az ember egy másik személyt önkénye gyakorlásában zavarjon. Ennek az a következménye, hogy a másik személy nyugalma és biztonsága csorbul. Ezzel egyidejűleg e személy akadályozott a morális kötelezettsége teljes körű teljesítésében.

Az emberi önkény korlátlan használata lehetetlenné teszi a szabadság törvényének kifejlődését/kibontakoztatását. Mivel ezen törvény (a kategorikus imperatívusz) viszont feltétlenül parancsol, egyidejűleg valamennyi feltételnek parancsol, amivel az teljesíthető. Ha lehetségesnek kell lenni, hogy a kategorikus imperatívuszt akadálytalanul más személy önkényétől, cselekményként valóra váltani, úgy mindenki számára olyan szférát kell teremteni, amelyben az ember más személy szükséges önkényétől független. Tehát amelyben a morális törvény szerinti kötelezettségteljesítés lehetősége mindenkor fennáll. Ezen szférával való rendelkezés az erkölcsi törvény gyakorlásának feltétele. Kant ezt „a külső szabadságnak” nevezi, voltaképpen a „szabadságot” is. És ebből adódik a jogi tétel: cselekedj úgy, hogy önkényed használata mindenki szabadságával, az általános törvény szerint együttesen fennállhasson.⁹¹ Amely tétel nem csak kötelező erőt ír elő, hanem jogot ad arra, hogy a másik embert az így megjelölt cselekményre korlátozza.

A jogelv e formulája azt mutatja, hogy milyen külső cselekmények kötelezettségek, és a kötelezettség semmi más, mint az erkölcsiség kategorikus imperatívuszának formulája, alkalmazva a személyek közötti praktikus viszonyra, és azon követelmény nélkül, hogy cselekedj kötelességből.⁹²

De ezzel a jogi törvényhez kapcsolódik minden olyan meghatározás, amelyek a kategorikus imperatívusz számára szoros értelemben érvényesek: ez egy a priori, függetlenül érvényesülő, a gyakorlati észből fakadó törvény.

Ez a tétel az államfogalom alakulásához vezet Kantnál.

A tiszta észből az erkölcsi törvény levezetődött és így annak szükségessége bemutatásra került. Ebből és a személyek közötti külső viszonyból adódott a jog további feltétlen észkövetelménye egyedüli feltételként, amelyek között az erkölcsi szabadság hathat. Ha most az mutatkozik, hogy a jog parancsa (és következményként a morális kötelezettség gyakorlása) csak az emberek egymás közötti meghatározott állapotában lehetséges, úgy a tiszta ész joggal követeli ezen állapot létesítését is.

Az állam fogalma

Az emberek egymás közötti viszonya logikai elvek szerint csak jogi vagy nem jogi lehet. Egy nem-jogi állapot fogalmából a priori adódik, hogy abban mindenki úgy

⁹¹ KANT: „Az az általános jogi törvény tehát: cselekedj úgy, hogy önkényed szabad használata bárki szabadságával általános törvény szerint férhessen össze.” Uo. 326. p.

⁹² KANT: „Hogy a jogszerű cselekvést tegyem maximámmá, ezt a követelést az etika támasztja velem szemben.” Uo.

jár el, „amit lehetségesnek és jónak vél”⁹³ és ahogy tetszik. Ez az állapot nem épp igazságtalan, de jog nélküli.

Kant szerint „A nem-jogi állapotot, amelyben nincs osztó igazságosság, természeti állapotnak (status naturalis) nevezik.”⁹⁴ ...”olyan állapotban vannak és akarnak maradni, amely nem jogállapot, vagyis ahol a sajátját senki sem érezheti biztonságban az erőszakkal szemben.”⁹⁵

Az erőszakos tettektől senki nincs biztonságban, hiszen nincs külső hatalommal bíró törvényhozás, amely a jogelv betartására ügyel. Itt jog és következményként morális szabadságból történő cselekvés nem lehetséges. Ebből következik, hogy jog és szabadság csak jogi állapotban biztosítható, ez ugyanis a nem-jogival ellentétben a felső hatalom fennállása révén minden egyes ember önkényét korlátozhatja. A jogállapot a polgári társadalom vagy állam (status civilis). Hogy ilyen állapotot létesítsünk, ez tehát az ész parancsa, kötelesség.

Kant: „...,akik jogi viszonyokra léphetnek egymással, be kell lépniük ebbe az állapotba.”⁹⁶

...,mindenki mással való kikerülhetetlen egymás mellett léted viszonyai között ki kell kerülnöd a természeti állapotból, és át kell lépned a jogállapotba, az osztó igazságosság állapotába.”⁹⁷

„Ennek oka az erőszak (violencia) fogalmával szembeállított jog fogalmából fejthető ki analitikusan a külső viszonyban.”⁹⁸

A polgári berendezkedés objektív, azaz kötelezettségként szükséges, az ész maga akarja az államot és az a priori törvényhozó eszt.

Kant szerint „A polgári berendezkedés, bár valósága szubjektíven véletlenszerű, mindazonáltal objektíven, vagyis mint kötelesség, szükségszerű. Ennélfogva erre a berendezkedésre és megállapítására valódi természetjogi törvény érvényes...”⁹⁹

Ez az eredmény következőképp foglalható össze:

A kategorikus imperatívusz feltétlen erkölcsi cselekvést parancsol, ebből következett a jogelv, mint ezen imperatívusz valóságának feltétele és ebben benne foglaltatott/foglaltatik a kötelesség is az állam mint állapot létesítésére, amelyben egyedül a jog lehetséges.

Más gondolatmenettel: Az állam a jog sine qua non feltétele és a jog az erkölcsiség sine qua non feltétele, az ember feltétlenül kötelezett erkölcsileg cselekedni, és így feltétlenül kötelezett is ehhez az előfeltétel, azaz az államot megteremteni.

---

⁹³ Uo. 416. p.

⁹⁴ Uo. 411. p.

⁹⁵ Uo. 412. p.

⁹⁶ Uo. 411. p.

⁹⁷ Uo. 411–412. p.

⁹⁸ Uo. 412. p.

⁹⁹ Uo. 363. p.; Van, aki Kant államában csak egy „egészen mechanikus jogi képződményt” lát és hiányzik az elengedhetetlen utalás arra, hogy Kant szerint csak az államban lehetséges szabad erkölcsi cselekvés. Vö. NAUCKE (1962): i. m. 29. p. (128. l.)

A büntetés jogigazolásáról (legitimációjáról)

A kanti etika néhány fogalma révén azon kérdésig jut el: miért kell államot létesíteni, a válasz végül is a büntetőjog megindoklásába torkollik.¹⁰⁰

A jog és az állam jelzett kapcsolatából adódik, a polgári társadalom közelebbi jellemzéseként, meghatározásaként, hogy az „állam üdvé”, boldogulása nem a tagjai jólétében és biztonságában, boldogulásában van, hanem „a jogelvekkel való összhang állapotában” rejlik, „s hogy erre az állapotra törekedjünk, azt az ész kategorikus imperatívusszal teszi kötelezővé számunkra”.¹⁰¹ Ezzel az állam (civitas) lényege csak az „emberek sokaságának egyesülése jogi törvények alatt”.¹⁰²

Ezen jogi törvényeket magánjogra (amely „biztosítja az Enyémet és a Tiédet”)¹⁰³ és közjogra kell bontani. Az utóbbi, amely az ész révén követelt államot mint jogállapotot létrehozza.

A közjog egy valóságos (azaz pozitív, a pusztán természetitől megkülönböztetett), az általános jogelv szerinti és a hatalommal összekapcsolt törvényhozás állapota, amelyben valamennyi egy néphez tartozó jogi állapotban található. Ezen köz törvényhozáshoz tartozik a büntetőjog. A törvények, amelyek a lopást, gyilkosságot és emberölést tiltják, mint köztörvények nem mások, mint az általános jogelv pozitív-jogi magyarázatai. Ezek teszik az ember kötelességévé az önkény annyiban történő korlátozását, hogy az egy másik személy külső szabadságába ne hatoljon. De ha ez így van, a büntető törvények nem mások, mint annak in concreto megvalósítása, ami a jogi állapotot és a megtartását kiteszi. És a forrása, alapja, ha épp a jogelvben van, úgy neki azonos tulajdonságai vannak, mint ennek: ezek a priori a tiszta észből erednek, ezáltal feltétlenül és cél előfeltétel nélkül érvényesülnek, ezek kategorikus imperatívuszok.

Kant itt az általános jogelvet mint egy lehetséges pozitív törvényhozás alapját jelöli.

Kant a büntető igazságosságot „a bírói hatalom eszméjeként” nevezi az általános a priori megalapozott törvények szerint.

Ezen eredmény, lehetséges és elérhető, csak az erkölcsiség kategorikus imperatívuszából és az abból következő jog és állam értelmi parancsából, jogosít az ítéletre: amit nekem a büntető törvény mint kategorikus imperatívusz parancsol, az ember számára abszolút kötelező; ha azt nem teljesíti, úgy önmagában e nemteljesítés miatt büntethető. Ez a gondolat Kant legkülönbözőbb megfogalmazásaiban megtalálható.

¹⁰⁰ Hogy az állam létesítése csak „eredeti kontraktus” révén történhet, ezt Kant mint magától értetődőt feltételezte és élesen szembefordult viszont azon lehetséges felfogással, miszerint az állam-szerződés történelmi tény... A büntetőjog szempontjából azonban nem szükséges ennek részletes bemutatása, abból hasznosítható nem következik a büntetőjog számára.

¹⁰¹ *Erkölcsek*, 423. p.

¹⁰² Uo. 417. p.

¹⁰³ Uo. 339., 416–417. p.

Már a gyakorlati ész kritikájában magyarázza: az adott „törvény nem empirikus tény, hanem a tiszta ész egyetlen faktuma, mellyel az ész mint eredendően törvényadó nyilatkozik meg.”¹⁰⁴ „A tiszta ész egyedül önmagáért véve gyakorlati, s általános törvényt ad (az embernek), melyet az erkölcsi törvénynek nevezünk.”¹⁰⁵ „Az embernél tehát a morális törvény *imperativus*z, mely kategorikusan parancsol, lévén a törvény feltétlen.”¹⁰⁶

A gyakorlati ész eszméjében a törvény megszegése már büntetésre érdemes-séggel egybekapcsolt, azaz az számára büntetendő. Az erkölcsök metafizikájában található azután a híres mondat: „A bírói büntetés (poena forensis), [...] sohasem tekinthető eszköznek valamely más jó előmozdítására, akár a tett elkövetője, akár a polgári társadalom érdekében – mindenkor csak azért kell kiszabni a bűnözőre, mert bűnözött; hiszen az ember sohasem kezelhető úgy, mint valaki más szándéka-inak pusztá eszköze, nem sorolható be a dologi jog tárgyai közé, amittől veszélyeztetett személyisége is megvédi, jóllehet arra nagyon is ítéltető, hogy polgári személyiségét elveszítse.” De miféle és milyen fokú büntetést választ elvéül és zsinór-mértékül a nyilvános igazságosság? Nem egyebet, mint az egyenlőség elvét (az igazságosság mérlegnyelvének állásában) [...]” „Ha szidalmazod, magadat szidalmazod; ha meglopot, magadat lopod meg, ha megütöd, magadat ütöd meg, s ha megölöd, megölöd magadat is. A büntetés minőségét és mennyiségét csak a megtorlás joga (jus talionis) határozza meg pontosan [...]”¹⁰⁷

Az idézetek alapján, amelyek első pillantásra egymástól eltérőek lehetnek, csak ezen egy elv kifejeződései: a büntető törvény megsértése egy metafizikainak tekinthető kötelezettség megsértése, ez egy oly súlyos véttség, hogy más momentumok figyelembe vétele nélkül büntetést érdemel.

Kant büntetéselméleti felfogásának módosulásáról

Kant a morálfilozófiáról szólóan 1784/85-ben *Collins* általi előadás-leírásban kifejti:

„A büntetés általában az a fizikai rossz, amelyben valaki a morálisan rossz miatt részesül. Minden büntetés vagy figyelmeztető vagy bosszúálló jellegű. Figyelmeztetőek azok, amelyek a végből deklaráltnak, hogy ne történjen meg a rossz. Bosszút állóak azonban olyanok, amelyeket azért deklarálnak, mert a rossz megtörtént. A büntetés tehát eszköz a rossz megakadályozására vagy megbüntetésére (megtorlására). Minden hatósági büntetés figyelmeztető jellegű. Vagy azért, hogy a bűnöző embert figyelmeztesse, vagy azért, hogy másokat e példa által figyelmeztessen. Egyedül az olyan jellegű büntetések a bosszúálló büntetések, amelyek a cselekményt a moralitással arányban büntetik. Valamennyi büntetés a büntető igaz-

¹⁰⁴ GYÉK, 41. p.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo. 42. p.

¹⁰⁷ *Erkölcsök*, 438. p.

ságosságának vagy okosságának része. Az előbbiek morális, míg az utóbbiak pragmatikus büntetések. A morális (erkölcsi) büntetéseket azért alkalmazzák, mert az egyén bünt követett el; ezek a morális kihágások konzekvenciái. A pragmatikusokat azért alkalmazzák, hogy ne vétkezzenek, azok a bűncselekmény megelőzésének eszközei. A pragmatikusokat poenae medicinales-nak nevezi a szerző. Ezek vagy javító (korrigáló) jellegűek vagy példát statuálnak. A javító jellegűeket azért alkalmazzák, hogy a bűnöző jobbá váljon...

A példa gyanántiak mások okulását szolgálják. A fejedelmek és felsőbbbségek valamennyi büntetése pragmatikus jellegű: vagy azért, hogy javítsanak vagy azért, hogy példát mutassanak. A felsőbbbség nem azért büntet, mert bünt követtek el, hanem azért, hogy *ne* kövessenek el bünt. Valamennyi bűncselekmény ezen büntetésen kívül még azért is büntetésre érdemes, mert egyáltalán megtörtént. Az ilyen büntetések tehát, amelyek szükségképp a cselekmények következményei a morális büntetések, a poenae vindicativae-k. Mint ahogy a jutalmazás is azért követi a jó cselekedetet, mert azt elkövették (megtették), és nem azért, hogy további jó cselekményekre sarkalljon.”¹⁰⁸

Itt Kant az állami büntetőjogot illetően a relatív teória védelmezőjeként (is) mutatkozik, aki a büntetést a célt követő racionalizmus elve alá vonta. E tekintetben a büntetett kizárólag empirikus, a természeti törvények által determinált ösztönlény, aki *mint ilyen* nyilván minden további nélkül „a dologi jog tárgyai közé keverhető”.¹⁰⁹

Egyébként a már 1785-ben közzétett „Alapvetésében” megtalálható az a megjegyzés, hogy „az ember és általában minden értelmes lény célként önmagában létezik, s nem pusztán eszközként ezen vagy azon akarat tetszés szerinti használatára szolgál”.¹¹⁰ Ezzel Kant Hobbes ellen fordult, aki számára a más szubjektumok, a tulajdonságaik és társadalmi kapcsolataik megítélésének egyedüli kritériuma a célt követő racionalizmus, azaz az ész volt. Ez Kantnál ezidőtájt alapvetően változott, s az ő gyakorlati imperatívusza a következőképp hangzik: „Cselekedj úgy, hogy az emberiségre, mind a saját személyedben, mind bárki másében mindenkor mint célra, sohasem mint pusztán eszközre legyen szükség”.¹¹¹

Ezzel azonban a relatív büntetési teória fölött pálcat tört, az ellenkező véleményét lassanként relativizálta és végül feladta. Azonban ez egy folyamat során valósult meg.

A Johann Benjamin Erhard-hoz¹¹² 1792. december 21-én keltezett levélben írja Kant a következőket:

¹⁰⁸ Idézi LESCH, HEIKO H.: *Der Verbrechensbegriff*. Carl Heymanns Verlag KG. Köln, 1999, 30. p.

¹⁰⁹ *Erkölcsek*, 438. p.

¹¹⁰ *Alapvetés*. 60. p.

¹¹¹ Uo. 62. p.

¹¹² Erhard 1791. szeptember 6-án a königsbergi filozófusnak a jogász Ernst Ferdinand Klein-nel való beszélgetéséről írt és állásfoglalást adott. Kant válasza 1792. december 21-én írt levelében történt meg. Vö. SCHILD, W.: i. m. 845. p.

„A teológusok már régóta ezt mondták skolasztikájukban a tulajdonképpeni büntetésről (poena vindicativa): azt nem azért alkalmazzák, hogy ne kövessenek el bűnt, hanem mert bűnt követtek el (vagyis nem ne peccetur, hanem quia peccatum est). Ennélfogva a büntetést úgy definiálták, hogy az malum physicum ob malum morale illatum.

A büntetések egy morális elvek által vezérelt világban (Isten révén), kategorikusan szükségesek (amennyiben kihágások történnek).

Ha azonban ember kormányoz, ennek szükségessége csak hipotetikus, és a kihágás, valamint a büntetésre érdemesség ezen közvetlén összekapcsolása csak az uralkodókat igazolja, és nem szolgálnak előírásként rendelkezéseikhez. Így lehet állítani, hogy a poena meremoralis (amit talán azért neveztek vindicativa-nak, mert az az igazságosság isteni eredetét menti meg), amely habár szándék szerint csupán medicinális a büntetett számára, mégis exemplaris szeretne mások számára lenni, mégis ami a jogosultság feltételét illeti, a büntetésre érdemesség *szimbóluma*.”

Kant itt tehát különbséget tesz a cél és a legitimáció között. Az empirikus világra vonatkoztatott büntetés szükségességét relatíve (ne peccetur), de a dolgok intelligibilis, csak ésszel felfogható világára, azaz az érzékfeletti isteni igazságosság rendjére vonatkoztatott jogigazolást (legitimációt) abszolút felfogással alapozza meg és indokolja (quia peccatum est).

Valamivel másként mutatkozik a relatív és az abszolút indoklás közötti viszony a *Reflexionen zur Rechtsphilosophie*¹¹³ c. munkájában, amelyben Kant a célbüntetést magától értetődően „megengedettnek” tekinti ugyan, de végül mégis aláveti az igazságosság primátusának.

„A iustitia punitiva célja:

1. az alattvalót a rosszból egy jobb polgárrá változtatni;
2. intő példák révén másokat visszatartani,
3. a javíthatatlanokat a közösségi létből eltávolítani akár deportáció, száműzés vagy halál (börtön) révén.

De mindez csupán a politika bölcsessége. A lényeg magának az igazságosságnak a gyakorlása, még akkor is, ha az alkotmányt megszüntetnék.”

Továbbá: „Minden büntetés vagy megelőző, vagy megtorló (praemunentes vel rependentes)...

A megtorló lényege azt jelenti, hogy az elkövető is érezze mindazt a rosszat, amit büntette előidézett, és ezek a bölcsesség szabályai szerint lehetségesek, de az állami alkotmányban nem tanácsosak, mert nincsenek tekintettel a moralitásra. Mégis, mint megelőző büntetésnek legelőször is (elsődlegesen) igazságosnak kell lenni. Ezek a büntetések pusztán eszközként megengedettek ugyan, de csak megtorlásként igazságosak.”

¹¹³ *Reflexiók a jogfilozófiához*. Vö. Uo. 834. p.

Így miként az ember Kantnál a Sein és Sollen közötti, a phaenomenal (jelen-ség) és az intelligibilis világa közötti meghasonlott állapotban találja magát, így alakul ez a büntetéssel is.¹¹⁴

Értelem híján lévő érzéki lényként a büntetés címzettjét az okosság szabályainak, mint homo noumenont az igazságosságnak vetik alá. E tekintetben a célszerű és az igazságos büntetés közötti viszony tisztázatlan marad.

Ezen viszony magyarázata már az 1788-ban megjelent „A gyakorlati ész kritikája” c. művében megtalálható, és bár – a gyakorlati imperativusznak megfelelően – az empirikus-pragmatikus megfontolások rovására:

„A büntetésnek mint olyannak a fogalmához mármost egyáltalán nem kapcsolódhat a boldogságban való részesülés. Mert aki büntet, az persze követheti ugyan egyúttal azt a jóságos szándékot, hogy ez utóbbi célja is legyen a büntetésnek, ennek azonban előbb mégiscsak önmagáért véve kell igazoltnak lennie mint büntetésnek, ... A büntetésben mint olyanban mindig az igazságosság kell, hogy legyen az első, s ebben van fogalmának lényege. Kapcsolódhat ugyan hozzá jóságosság is, de a büntetést érdemlő embernek, azok után, ahogyan viselkedett, a legcsekélyebb oka sincs erre számítani. A büntetés tehát fizikai baj, amelynek, még ha nem is kapcsolódna *természetes* következményként a morálisan rosszhoz, az erkölcsi törvényadás elvei szerinti következményként együtt kellene járnia vele. ...

Ezenkívül pedig minden büntetést és jutalmazást csupán úgy tekinteni, mint valamely magasabb hatalom által kezelt gépezetet, mely egyedül arra szolgálna, hogy azok révén az eszes lényeket végső szándékuk (a boldogság) irányában aktivizálja, nos, ez olyan szembeszökően egyet jelent egy e lények akaratának minden szabadságát megszüntető mechanizmussal, hogy nem is szükséges időt vesztegetni rá.”¹¹⁵

Az erkölcsök metafizikájáról szóló 1793/94-iki előadásban az abszolút teóriához vezető teljes fordulatot tovább folytatta és szilárdította. Kant már nem hisz a „poena correctiva sive pragmatica” hatásos mivoltában, amelyet „azért alkalmaznak, hogy bünt ne kövessenek el (ne peccetur), tehát eszközként adott a bűn megelőzésére”. Hiszen „az embereknel soha nem szabad javulást feltételezni, és az ember túlzottan gyengéséget tanúsító arra, hogy a bűncselekmény belső ösztönrugóit átlássa”.¹¹⁶

Kant számára most már „minden büntetés lényegi rekvizituma..., hogy az *igazságos* legyen, azaz hogy a morálisan gonosz cselekmény közvetlenül szüksé-

¹¹⁴ Ehhez hasonlítható dualizmus Platon büntetésfelfogásában is megfigyelhető. Az isteni világrend eszmei szintjén/sikján a büntetés funkciója a bűncselekmény által megzavart harmónia ismételt helyreállítása külső és belső szerint, azaz magának a büntetettnek is a számára. Ellenben a jelenségek tökéletlen világában természetesen a biztonság és az elrettentés szempontjai lépnek előtérbe, mivel az itt feltételezett közösség törvényei az emberi tökéletlenséget alapként veszik számításba.

¹¹⁵ KANT: *GYÉK*, 49–50. p. (A német nyelvű eredeti változatban található „Gerechtigkei” kifejezést nem a fordításban szereplő jogosság, hanem igazságosság szóval tartom indokoltnak visszaadni.)

¹¹⁶ Kantot idézi LESCH, H. H.: i. m. 33. p.

ges következménye legyen. Ebben áll épp a kvalitása, hogy az egy actus justitiae, hogy ugyanis a fizikai rosszat a morális gonoszság akarása miatt alkalmazzák.”¹¹⁷

Az igazságosság fogalma azonban a priori kategória, azaz az empirikus-pragmatikus megfontolásoktól teljesen független. Tehát „a büntetés a fogalmában tartalmazza azt, hogy az a törvény megsértésének közvetlenül szükséges következménye. Hiszen ha a büntetés csak azt szolgálja, hogy másokat a bűncselekménytől elrettentsen, vagy magát a bűnözőt a további morális gonosztettől visszatartsa, úgy a büntetés pusztán mások szándéka elérésére szolgáló eszköznek tekinthető.” ... „A büntetésnek azonban be kell következnie, azaz quia peccatum est, tehát magával a cselekménnyel kell kapcsolatban állnia...”¹¹⁸

„A pragmatikus következmények csupán esetlegesek, a morális büntetések szükségképp igazságosságból fakadnak. Ha nem lennének morális törvények, úgy nem lenne igazságosság. A pragmatikus büntetések egyáltalán nem az igazságosságon alapulnak, hanem esetleges szándékokon. Ha én nem rendelkezem semmilyen más indokkal, minthogy a büntetett a jövőben ne bűnözzön, úgy a büntetett tulajdonképp nem követett el bűnt, a törvényhozó használja eszközként saját célja elérésére.”¹¹⁹

A cselekmény és a büntetés közötti, a jogtalanság és a jogkövetkezmény közötti kapcsolat az, amely az igazságosságot jelenti, és ez mégis a célbüntetésnél nem szükségképp adott. Kant is már tekintettel volt arra, hogy a relatív teóriánál a bűncselekmény (tényállásszerű jogellenesség, bűnösség) és a büntetés közötti belső összefüggés nem létezik. „Abból nem következik az igazságossága, ha a büntetést a büntetett javítása érdekében vagy mások számára példaként alkalmazzák. Ez pusztán a hasznosságát érintené és az csak eszköz lenne ezen célhoz...”¹²⁰

Mrongovius leírása alapján a *morálról szóló előadásában 1784/85-ben* fejtette ki Kant: „Minden büntetés, amely valakivel szemben példa gyanánt történik, igazságtalan, ha az ember a büntetésért valójában nem követett el bűnt, vagy azt nem érdemelte meg. A cél a büntetést nem teszi igazságossá, hanem a büntetett büntethetővé.”¹²¹

A relatív teória programja szerint a bűnösségi elv és a tettelv szerinti büntetőjog értelmében a nem bűnös személyek is büntethetőek azért, hogy mások számára generálpreventíve hatásos példát statuáljanak. De azért is, hogy magát a büntetett javítsák, ha ő csupán a bűnözés szempontjából veszélyesnek bizonyul. A bűnösségi- és tettelv révén megjelölt összefüggés a bűncselekmény (tényállásszerű jogellenesség, bűnösség) és a büntetés (jogkövetkezmény) között csak az abszolút, de nem a relatív büntetésnél immanens.¹²²

¹¹⁷ Kantot idézi uo.

¹¹⁸ Kantot idézi 33–34. p.

¹¹⁹ Kantot idézi 34. p.

¹²⁰ Kantot idézi 35. p.

¹²¹ Kantot idézi uo.

¹²² A fenti állítás LESCH álláspontja. Uo.

Kant az erkölcsök metafizikája c., már többszörösen idézett művében a relatív teória elutasítását és az abszolút teóriához való fordulását végül még egyszer megerősíti. A büntetés nem hipotetikus, hanem kategorikusan szükséges, a büntető törvény nem hipotetikus, hanem kategorikus imperatívusz.

Kant büntetéselméleti megnyilvánulásai – az előbbieknél megfelelően – bár többé vagy kevésbé erőteljesen a relatív teóriához hajlanak, de az erkölcsök metafizikájáig viszonylag hosszabb időn át tartó fordulatot hajtott végre, egészen az abszolút teória kizárólagos képviselőéig. A korábbi kettősségek, dualizmusok végül egybeesnek úgy, hogy a bűncselekményi bűnösség és a büntetés közvetlenül szükséges összefüggést jelentenek.¹²³

Kant és a halálbüntetés

Az igazságos megtorló büntetés felfogásból következik Kantnál az említett megtorlás-joga, vagyis ha valaki „gyilkolt, meg kell halnia. Itt nincs semmiféle szurrogátum az igazságosság kielégítésére.”¹²⁴

„Még ha a polgári társadalom valamennyi tagja felbontja is az egymással kötött megegyezést (például egy szigetlakó nép elhatározza, hogy tagjai különválnak, s az egész világban szétszóródnak), a börtönben található utolsó gyilkost előzőleg akkor is ki kell végezni, hogy mindenki visszakapja azt, amire tettei érdemesítik, s ne ahhoz a néphez tapadjon a vérvád, amely nem szorgalmazta ezt a büntetést; ellenkező esetben ugyanis úgy tekinthetik, mint amely részt vett az igazságosság e nyilvános megsértésében.”¹²⁵

„Amennyi tehát a gyilkos, aki a gyilkosságot elkövette vagy elrendelte, illetve közreműködött benne, annyi embernek kell a halált elszenvednie – ezt kívánja az igazságosság mint az általános, a priori törvényeken alapuló bírói hatalom eszméje.”¹²⁶

„[...] nem a nép (annak minden egyes tagja), hanem a bíróság (a nyilvános igazságosság), tehát valaki más, mint a bűnöző, diktálja a halálbüntetést [...]”¹²⁷

Amikor Kant az alábbi sorokat közzétette (1797), Beccaria írása (1764) már széles körben ismert volt és hatott, és azon nézete is, hogy a bűnöző kivégzése megengedhetetlen, mert megölésébe nem egyezhetett bele.¹²⁸ Nem így gondolta Kant, aki szerint „A színlelt humanitás részvevő érzelgőssége [...] folytán jelenti ki [...] Beccaria márki, hogy jogtalan minden halálbüntetés; mert az eredeti polgári szerződés nem tartalmazhatja; hiszen akkor mindenkinek bele kellene egyeznie abba, hogy elvegyék az életét, ha mondjuk másvalakit meggyilkol [...]; ám ez a

¹²³ Vö. LESCH uo. 37. p.

¹²⁴ *Erkölcsök*, 439. p.

¹²⁵ Uo. 440. p.

¹²⁶ Uo. 441. p.

¹²⁷ Uo. 442. p.

¹²⁸ „Ugyan ki az, aki más emberekre akarta volna átruházni azt a jogot, hogy őt megölhessék?” BECCARIA, C. (1989): i. m. 63. p.

beleegyezés nem lehetséges, hiszen senki sem rendelkezhet élete fölött. Mindez merő szofisztika és jogi csűrös-csavarás.”¹²⁹

„Van azonban két halálbüntetést érdemlő bűntett, amellyel kapcsolatban még kétséges, vajon a törvényhozásnak egyáltalán van-e felhatalmazása halálbüntetéssel sújtani őket. Mindkettő a becsületezés következménye. Az egyik a nemi becsület-hez, a másik a hadi becsülethez tartozik [...]. Az egyik bűntett az anya részéről elkövetett gyermekgyilkosság [...]; a másik a katonatárs meggyilkolása [...], a párbaj.” „[...] ezekben a helyzetekben az emberek a természeti állapotban vannak, s az emberölés [...] mindenképpen büntetendő, a legfőbb hatalom mégsem büntet-heti halállal.”¹³⁰

Összefoglalás

I. Kant művei, amelyek az 1746 és 1756 közötti időszakban megjelentek, túlnyomórészt a természettudomány problémáival foglalkoztak. Az 1781 és 1796 közötti években a kritikai rendszerét dolgozza ki tudományosan és fejleszti a híres kritikákká. A francia forradalomban a jogállam megvalósulását látta, de a forradalom kitöréséhez demokratikus vagy jakobinus elképzelések nélkül viszonyult. A felvilágosodásból a liberalizmushoz való átmenet jól megfigyelhető a felvilágosodás és az állam, illetve a felvilágosodás és a forradalom viszonyának kanti megnyilvánulásában. Az államra vonatkozó lényegi gondolkodása erőteljes történeti-politikai tradíciós elemeket mutatott, ami főként a porosz államiségra vezethető vissza (I. Frigyes Vilmos, II. Frigyes). Az államnak jogi eszme alá rendelése, amely az erkölcsök metafizikájában jut érvényre, Rousseau és Montesquieu befolyását tükrözi. Kant számára nincs legitim ellenállási jog a „fensőbbességgel” szemben, legfeljebb a „toll szabadságát” juttatja a maga számára.¹³¹

Összefoglalólag hangoztatható még egyszer, hogy Kant büntetési teóriáját a kiindulópontja lényegesen meghatározta. A felvilágosodás gondolkodói olyan államot/társadalmat kívántak, hogy az emberiségnek/az embereknek a biztonság, azaz az erőszaktól való védelem és ezzel/ezáltal az adottságaik/képességeik kibontakoztatásának lehetősége biztosított legyen. A büntetést is az állam fenntartása végett követelték.

Másként Kant felismeri – és ez a gondolat még ma is figyelemre méltó –, hogy az állam és a büntetés létjogosultsága addig meggyőzően nem magyarázott, ameddig ez a magyarázat „azért, hogy” történik, azaz empirikus céltól függően. Azonban egy olyan magyarázat, amely egy elfogadott célról le tud mondani, ilyen csak a metafizikában, a tiszta gondolkodásban lelhető fel. Ez a fogalom Kant gondolatvetésének az elején áll és keretet ad a számára. Ez a fogalom teszi csak lehetővé az

¹²⁹ *Erkölcsök*, 441-442. p.

¹³⁰ Uo. 443. p.

¹³¹ REINALTER, HELMUT: Kant, Immanuel. In Reinalter Helmut (Hrsg.): *Lexikon zum aufgeklärten Absolutismus in Europa*. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2005, 343-346. p.

abszolút büntetési teória komollyá tételelét/vételét. A metafizikától vezet az út az erkölcsök metafizikájáig; onnantól az önmagában célon, az akarat autonómiáján, a szabadságon át a kategorikus imperatívushoz, mint a szükségképp erkölcsi kötelezettséghez, amely egyúttal azt az éppúgy szükséges kötelezettséget foglalja magában, hogy az államban jogszerűen kell cselekedni.

A jognak engedelmeskedni kell, az embernek így ez abszolút megparancsolt és ezen parancs alól azáltal nem tudja kivonni magát, hogy a célról lemond, amelyet a jog szolgál, hiszen ilyen célt a jog Kant szerint nem ismer. Ha az ember megszegi a parancsot, úgy ez egy súlyos, ezért büntetésre méltó véttség/magatartás. Ebben áll a kanti tan lényege.¹³²

2. A kanti filozófiai és büntetéselméleti tan kritikai értékelésével – a bevezetőben említetteknek megfelelően – jelen tanulmány szerzője külön nem kíván ugyan foglalkozni, azonban kikerülhetetlen néhány kritikai iránynak, illetve észrevételnek a felvillantása.

Kant a nagy jog- és államfilozófusok sorában Hegel mellett az, aki a megtorló teóriát konzekvensen képviselte. A megtorló teória egyik legfontosabb képviselője. A hazai és a külhoni büntetőjogi irodalomban is az előbbi nézet tekinthető meghatározóan uralkodónak. Ezen Kant-interpretáció lényegében csupán egy forrásra támaszkodik, nevezetesen az erkölcsök metafizikája jogtanának 8 oldal terjedelmű részére („A büntető- és kegyelmi jogról”). Az újabb kutatások Kant büntetési teóriája rekonstrukciójának ezen módját kétségbe vonják vagy nem fogadják el. A büntetési teória csak egy része az erkölcsök metafizikájának, amely ismételten összefüggésben áll az ún. kritikákkal és több kanti írással. Mindezek ellenére a kanti rendszerben igencsak megkérdőjelezhető megállapítások, kitételek, továbbá egyértelmű ellentmondások találhatók.

2.1. A megkérdőjelezhető megállapításokra, kitételekre két példa:

a) A hírhedten híres sziget-példa, amely az emberölés és a halálbüntetés „automatikáját” képviselő archaikus elképzelés a vérbűnről.¹³³

b) Az ún. természetellenes büntettek, mint például a nemi erőszak és a pederasztia kasztrációval történő büntetése, avagy a bestialitás esetében az elkövetőnek örökre történő kiűzetése a polgári társadalomból.¹³⁴ Ezekkel kapcsolatban ismert az a megjegyzés, hogy a kategorikus imperatívusz, illetve a fentiek kanti megítélése „kegyetlenségtől bűzlik” (Nietzsche: „Grausamkeit rieche”).

2.2. Az ellentmondások köréből szintén egy példa emelhető ki. Kantnak az erkölcsök metafizikájában található egy folyton és monoton citált kulcsmondata, nevezetesen, hogy az embert sohasem lehet pusztán eszközként kezelni, és a dologi jog tárgyaival nem keverhető össze. Kant viszont a bűncselekményt úgy definiálja, mint a köztörvénynek olyan áthágását, „amely elkövetőjét alkalmatlanná teszi arra, hogy állampolgár legyen”.¹³⁵ E szerint a bűncselekmény jogkövetkezménye, vagyis

¹³² Vö. NAUCKE, W. (1962): i. m. 37. p.

¹³³ Vö. SCHILD, W.: i. m. 831–832. p.

¹³⁴ *Erkölcsök*, 472. p.

¹³⁵ Uo. 437. p.

az állampolgárság elvesztése igencsak drámai és a bűnelkövető ezáltal a dologi jog státuszát kapja, és ezt Kant félreérthetetlenül kinyilvánítja: „Méltóság nélkül valószínűleg egyetlen ember sem lehet az államban, hiszen ő legalább az állampolgár méltóságával bír, kivéve, ha saját bűncselekménye révén ettől megfosztotta magát, mivel bár az élete megmarad ugyan, de egy másik önkényének pusztá eszközévé válik.”¹³⁶ Miként illeszthetők össze ezen fenti mondatok? Milyen ironia: Kant magát a büntettest a dologi jog tárgyai közé keveri?¹³⁷ Sajátságos és furcsa az, hogy ezt az ellentmondást a büntetőjogi irodalomban oly ritkán veszik észre és még ritkábban vitatják, teszik témává.

Más helyen is található Kantnál hasonló ellentmondás. Így például a 7913. számú reflexióban így fogalmaz: „mert a gyilkos más embernek a léteére veszélyes, így egészében elveszíti emberi jogát és törvényen kívül helyezett” (vogelfrei).¹³⁸ Milyen furcsa és ellentmondásos ez a megfogalmazás a kategorikus imperatívusz és az emberi méltóság el nem veszíthetősége kifejezésekhez képest.

Ugyancsak kérdéses, hogy a már idézett 1784. évi írásában az a fejtegetés található meg, hogy „az ember egy állat”. Itt is kérdés, hogy ez hogyan illeszthető az „emelkedettebb” kanti rendszerbe.

2.3. A communis opinioként kezelt tételt, nevezetesen, hogy Kant az abszolút teória fő képviselője, egyre inkább megkérdőjelezzük.

a) A német nyelvű szakirodalomban találhatunk olyan szerzőket, akik Kantot már nem az abszolút teória képviselőjének tekintik. Így például az egyik szerző Kantot Feuerbach közelébe helyezi el, akinek pszichológiai kényszerelméletét a Kantra támaszkodó büntetési teória továbbviteleként értelmezi.¹³⁹ A hivatkozott szerző Kant büntetéselméletét azért utasítja el, mert a filozófus olyan előfeltételekből indul ki, amelyekre az állam mint emberi intézmény jogot nem alapozhatna. Amennyiben a büntetés elrendelése etikai törvény, úgy Kant a büntetőjogot az etikában alapozza meg. Az etikai parancsokat, tilalmakat az egyes személy bár saját indíttatásából követheti, az érvényesítése azonban nem az állam feladata. Azért is elutasítja Kant felfogását, mert ő „az igazságosság metafizikai eszméjével” olyan célt követ, amit az államnak sem nem lenne szabad követnie, se nem megvalósítható.¹⁴⁰

¹³⁶ Uo. 436. p. (a magyar fordításnak nem szó szerinti, illetve korrigált átvételével)

¹³⁷ KORIATH, HEINZ: Zum Streit um die positive Generalprävention – Eine Skizze. In *Radtke, H. ...* (Hrsg.): *Muss Strafe sein? Nomos*, Baden-Baden, 2004, 60–61. p.

¹³⁸ Idézi SCHILD, W.: i. m. 832. p.

¹³⁹ ALTENHAIN, KARSTEN: Die Begründung der Strafe durch Kant und Feuerbach. In *Gedächtnisschrift für Rolf Keller*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2003, 1–13. p.; Roxin szerint ha Altenhain következtetése helyes lenne – de szerinte a szövegében említett idézetek kifejezetten ellene szólnak – ez semmit sem változtatna azon, hogy Kant tana recepciótörténetileg a hatását abszolút teóriaként fejtette ki. Vö. ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. Band I. 4. Aufl. C.H. Beck, München 2006, 71. p. 6. lj.; Ez utóbbi roxini félmondat így elfogadhatónak látszik ugyan, de annyiban elfogadhatatlan lenne ez az álláspont, ha valóban helyes lenne Altenhain felfogása Kantról. Akkor ugyanis Kantot nem, vagy nem kizárólag az abszolút teória fő képviselői között lenne indokolt szerepeltetni a tankönyvben.

¹⁴⁰ ALTENHAIN, K.: i. m. 4. p.

b) Más szerzők az egyesítő teória képviselőjeként tartják számon Kantot, mint például Koriath.¹⁴¹ E szerző Kantról a következő összegzést fogalmazza meg: az államnak a (meg)büntetésre vonatkozó jogosultsága szerződés-elméletileg legitimált, a megtorló elv a limitáló feltétel szerepét játssza. E büntetési teória eszméje mindenekelőtt az alapjogok (kategorikus) biztosításában van. Szerinte fontos Kant számára a megtorló elv, de a filozófus teljesen nem zárta ki a preventív szempontokat sem. Ez érthetővé válik, amikor Kant kijelenti: „Az elkövetőnek előzőleg büntethetőnek kell bizonyulnia ahhoz, hogy azon gondolkodjanak: ebből a büntetésből ő maga vagy bármely polgártársa némi hasznot húzzon”.¹⁴² Reflexként tehát – Koriath szerint – a preventív szempontok is mindenképpen üdvözlendők.

c) Kant büntetéselmélete vitatható megítélésének témakörével kapcsolatosan a régi magyar irodalomban is már szóba került a fent említett vita, Csatskó szerint ugyanis Kantnak a büntetésekre vonatkozó elméletét torzítva közvetítette a német büntetőjog-tudomány.¹⁴³

FERENC NAGY

DIE STRAFTHEORIE VON KANT AUS DEM SICHTPUNKT SEINER METAPHYSISCHEN-MORALPHILOSOPHISCHEN AUFFASSUNG

(Zusammenfassung)

Mit diesem Beitrag zielt der Verfasser darauf ab, eine grundlegende Darstellung von Kants Straftheorie zu gestatten. In dem ersten Teil ist ein Abriss über die strafrechtliche Denkweise der Aufklärung zu finden, die eine wesentliche Wirkung auf Kants Theorie ausübte.

Bei der Darstellung von Kants Thesen hat der Verfasser versucht, die Untersuchung auf die (originalen) Werken und Texten von Kant zu stützen. Dies war eine ziemlich schwere Aufgabe, da die Werken von Kant nicht selten zu kompliziert oder unklar sind, in mehreren Fällen verschiedene Interpretationen ermöglichen. Der Verfasser beschäftigt sich nicht ausführlich mit der kritischen Bewertung der fast unübersehbaren Literatur über Kant, am Ende des Beitrags werden nur einige kritische Richtungen und Meinungen erwähnt.

Die in Ungarn gewöhnliche Annäherung von Kants Straftheorie bedeutet, dass nur wenige Zitate aus einem Werk (Metaphysik der Sitten) berücksichtigt wer-

¹⁴¹ KORIATH, HEINZ: Über Vereinigungstheorien als Rechtfertigung staatlicher Strafe. *Juristische Ausbildung* (Jura) 1995/12. 625–635. p.

¹⁴² *Erkölcök*, 438. p. (a magyar nyelvű fordítás korrigált változata)

¹⁴³ CSATSKÓ IMRE: *Büntetésjogi elméletek tekintettel a büntetés fajaira, különösen halálbüntetésre, miképp gyakoroltattott ez régi s újabb népeknél?* Bécs, 1843, 19–23. p.

den, und dass seine Straftheorie mit wenigen Schlagworten gekennzeichnet wird. Diese „ungarische Lösung“ mangelt an die Untersuchung und Aufarbeitung von Kants (moral)philosophischen Hintergrund. Eine umfassende Analyse von Kants Straftheorie wurde schon seit Jahrzehnten nicht geschrieben. Der Verfasser strebt sich daran, den hinsichtlich der Straftheorie relevanten philosophischen Hintergrund bekannt zu machen.

Dieser Überblick zeigt, dass es nicht einfach und einseitig zu deklarieren ist, dass Kant ausschließlich Anhänger der absoluten Theorie gewesen wäre, seine Arbeiten eher zeigen, dass er seine Auffassung während seinem Leben geändert hat. Der Verfasser versucht, diese Änderung darzustellen.

Zusammenfassend ist es hervorzuheben, dass sich die Denker der Aufklärung einen Staat wünschten, in dem die Sicherheit für die Menschen und die Möglichkeit zur Verwirklichung ihrer Veranlagungen gewährleistet wird. Auf der anderen Seite erkennt aber Kant, dass das Existenzrecht der Strafe nicht ausreichend erklärt werden kann, bis es um eine „um, zu“, d.h. eine empirische Erklärung geht. Eine Erklärung aber, die sich auf ein empirisches Ziel verzichten kann, ist nur in der Metaphysik vorstellbar.

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXIX.

Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. (Szeged, 2007.)

Szabó Imre: Előszó 5–7. p.

Fasc. 1. *Balogh Elemér*: Az anyagi büntetőjog egyes intézményei első kódextervezeteinkben (Szeged, 2007.) 9–24. p.

Fasc. 2. *Barzó Tímea*: Reformok és reformtörekvések az egészségügyben (Szeged, 2007.) 25–47. p.

Fasc. 3. *Bérczi Imre*: Az iparjogvédelmi tevékenységgel kapcsolatos oltalmi kérdések (Szeged, 2007.) 49–55. p.

Fasc. 4. *Bíró György*: Egyes (magán)jogi elvek egymás közti viszonyáról (Szeged, 2007.) 57–78. p.

Fasc. 5. *Blazovich László*: A gyulai uradalom 1525. évi jövedelemjegyzéke (Szeged, 2007.) 79–93. p.

Fasc. 6. *László Blutman*: Union citizens, free movement and self-sufficiency (Szeged, 2007.) 95–113. p.

Fasc. 7. *Bobvos Pál*: A szövetkezet vezető tisztségviselőinek jogállásáról és felelősségéről (Szeged, 2007.) 115–129. p.

Fasc. 8. *Csécsey Görgy*: A védjegyjog nemzetközi intézményrendszerének jellemzői (Szeged, 2007.) 131–145. p.

Fasc. 9. *Cséka Ervin*: A kétfokú fellebbvitel bevezetése büntető eljárásjogunkba (Szeged, 2007.) 147–158. p.

Fasc. 10. *Fábián Ferenc*: Alkotmány és tulajdon (Szeged, 2007.) 159–177. p.

Fasc. 11. *Farkas Csaba*: A tagkizárás szabályainak változása az 1988. évi VI. törvénytől napjainkig (Szeged, 2007.) 179–189. p.

Fasc. 12. *Gellén Klára*: A szinlelt szerződés meghatározó jegyei és egyéb ismérvei (Szeged, 2007.) 191–202. p.

Fasc. 13. *Görög Márta*: A nem vagyoni kártérítés összege (Szeged, 2007.) 203–215. p.

Fasc. 14. *József Hajdú*: The implementation of applicable legislation principle of the Regulation 1408/71 (Szeged, 2007.) 217–235. p.

Fasc. 15. *Harmathy Attila*: A tulajdonjog korlátozásáról (Szeged, 2007.) 237–245. p.

Fasc. 16. *Hegedűs Andrea*: Az élettárs öröklési jogi helyzete (Szeged, 2007.) 247–261. p.

Fasc. 17. *Homoki-Nagy Mária*: Bérleti szerződés a 19. század bírói joggyakorlatában (Szeged, 2007.) 263–283. p.

Fasc. 18. *Jakab Éva*: Panem .... gabonafuvarozás az ókori forrásokban (Szeged, 2007.) 285–298. p.

Fasc. 19. *Józsa Zoltán*: Állam, közigazgatás, kormányzás: tradíciók, elméletek, gyakorlatok (Szeged, 2007.) 299–315. p.

Fasc. 20. *Juhász Zvolenszki Anikó*: A felülvizsgálati eljárás újraszabályozása hatályos Polgári perrendtartásunkban (Szeged, 2007.) 317–334. p.

Fasc. 21. *Jenő Kaltenbach*: Rights of Minorities in the Third Republic of Hungary (1990–2006) (Szeged, 2007.) 335–347. p.

Fasc. 22. *Karsai Krisztina*: Gondolatok a büntetőjogi fogyasztóvédelemről (Szeged, 2007.) 349–363. p.

Fasc. 23. *Kecskés László*: A gyakorlatias angol jogászképzés kialakulása az Inns of Court falai között (Szeged, 2007.) 365–382. p.

- Fasc. 24. *Kisfaludi András*: A jogi személyek ellenőrzésének szabályai az új Polgári Törvénykönyv tervezetében (Szeged, 2007.) 383–399. p.
- Fasc. 25. *Kiss Barnabás*: Az alapjogok korlátozása és a közérdek (Szeged, 2007.) 401–416. p.
- Fasc. 26. *Kónyáné Simics Zsuzsa*: A Ptk. alapelveiről és változásairól (Szeged, 2007.) 417–436. p.
- Fasc. 27. *Kovács Péter – Petres Tibor*: A Petres-féle Red-mutató (Szeged, 2007.) 437–443. p.
- Fasc. 28. *Köblös Adél*: Joghatósági megállapodás a 2005. évi hágai egyezményben (Szeged, 2007.) 445–459. p.
- Fasc. 29. *Lenkovics Barnabás*: A harangszó megmaradásának joga (Szeged, 2007.) 461–471. p.
- Fasc. 30. *Mészáros Rezső*: A társadalomföldrajz és a kibertér (Szeged, 2007.) 473–486. p.
- Fasc. 31. *Miskolczi Bodnár Péter*: Az engedélyköteles összefonódási szerződés léte, hatálya és érvényessége (Szeged, 2007.) 487–510. p.
- Fasc. 32. *Molnár Imre*: Magánjogi és büntetőjogi felelősség találkozási pontjai az ókori római jogban (Szeged, 2007.) 511–536. p.
- Fasc. 33. *Nagy Ferenc*: Vázlat a büntetőjogi dogmatikáról (Szeged, 2007.) 537–555. p.
- Fasc. 34. *Paczolay Péter*: Különvélemények a tulajdonhoz való jog alkotmányos korlátairól (Szeged, 2007.) 557–572. p.
- Fasc. 35. *Tekla Papp*: Timesharing Contract (Szeged, 2007.) 573–584. p.
- Fasc. 36. *Pokol Béla*: Jogdogmatika és értelmi rendszer – jogtörténeti vázlat (Szeged, 2007.) 585–604. p.
- Fasc. 37. *József Ruszoly*: Das Nationalitätengesetz von Szeged und die Verfassungsentwicklung in Europa (1848–1849). Ein Grundriß (Szeged, 2007.) 605–616. p.
- Fasc. 38. *Klaus Sojka*: Umweltrecht als Herausforderung der Gegenwart und der Zukunft. Eine selbsterlebte Epoche mit ihren Folgen (Szeged, 2007.) 617–629. p.
- Fasc. 39. *Szabó Imre*: A polgári peres eljárás hatékonysága (Szeged, 2007.) 631–654. p.
- Fasc. 40. *Csaba Szilovics*: The fight against tax fraud in Hungary (Szeged, 2007.) 655–661. p.
- Fasc. 41. *Thür Gerhard*: Stipulatio és építési vállalkozás (Szeged, 2007.) 663–675. p.
- Fasc. 42. *Tóth Károly*: Előkérdések az Európai Unióhoz csatlakozás miatti alkotmánymódosításokhoz (Szeged, 2007.) 677–691. p.
- Fasc. 43. *Tóthné Fábán Eszter*: A szerződések teljesítésének egyes szabályai. Átalakulás az EK irányelvek hatására (Szeged, 2007.) 693–711. p.
- Fasc. 44. *Trócsányi László*: Régiók és közösségek szerepe az európai integrációban: egység és sokszínűség (Szeged, 2007.) 713–723. p.
- Fasc. 45. *Vékás Lajos*: Az öröklési jog az új Polgári Törvénykönyv Vitatervezetében (Szeged, 2007.) 725–743. p.
- Fasc. 46. *Veres József*: Egy nevesített jogi személy. Társaság vagy szövetkezet (Szeged, 2007.) 745–758. p.
- Fasc. 47. *Zakar András*: A szegedi első éves joghallgatók pályaválasztási indítékai (Szeged, 2007.) 759–771. p.
- Fasc. 48. *Zámbó Géza*: Gondnokrendelés a gyámhatóság által. Történeti gyökerek, jelenbeli problémák (Szeged, 2007.) 773–796. p.
- Besenyei Lajos tudományos munkáinak jegyzéke 797–802. p.

Tomus LXX.

- Fasc. 1. *Bezdán Anikó*: A vadászati jog szabályozása az Európai Unió néhány tagállamában (Szeged, 2007.) 30 p.
- Fasc. 2. *Blutman László*: Uniók polgárok és egyenlő bánásmód: a szociális jogok határai (Szeged, 2007.) 17 p.
- Fasc. 3. *Farkas Csamangó Erika*: Köztestületek az agráriumban (Szeged, 2007.) 24 p.
- Fasc. 4. *Gyémánt Richárd*: Magyarország népesedéstörténete a 12. században (Szeged, 2007.) 48 p.
- Fasc. 5. *József Hajdú*: Coordination of unemployment benefits in the European Union (Szeged, 2007.) 27 p.
- Fasc. 6. *Heka László*: A szláv államok jogrendszerei (Szeged, 2007.) 64 p.
- Fasc. 7. *Horváth Szilvia*: Az emissziókereskedelem közösségi szabályozásának egyes részletei (Szeged, 2007.) 49 p.
- Fasc. 8. *Klenanc Miklós – Mészáros János – Szondi Ildikó*: A vajdasági magyarság oktatásügyi helyzete (Szeged, 2007.) 32 p.
- Fasc. 9. *Kovács Judit*: A vádelv fejlődése és gyakorlata Magyarországon (Szeged, 2007.) 30 p.
- Fasc. 10. *Mezei Péter*: A magáncélú szabad felhasználás a német szerzői jogban (Szeged, 2007.) 41 p.
- Fasc. 11. *Miklós László*: Az épített környezet védelmének szabályozása (Szeged, 2007.) 35 p.
- Fasc. 12. *Nagy Ferenc*: Kant büntetési teóriájáról metafizikai-morálfilozófiai felfogásának tükrében (Szeged, 2007.) 37 p.
- Fasc. 13. *Révész Béla*: A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában (Szeged, 2007.) 235 p.
- Fasc. 14. *József Ruszoly*: Institutionelle Grundlagen der Legislation in Ungarn (1920–1944/45). (Szeged, 2007.) 49 p.
- Fasc. 15. *Rúzs Molnár Krisztina*: A munkaügyi viták alternatív megoldásával foglalkozó közintézmények eredményessége (Összehasonlító elemzés az amerikai, a brit, illetve a magyar társszervezetek példája alapján). (Szeged, 2007.) 43 p.
- Fasc. 16. *Schiffner Imola*: A II. világháború alatti katonai megszállások során elkövetett bűncselekmények (A származtatott felelősség vizsgálata). (Szeged, 2007.) 49 p.
- Fasc. 17. *Szomora Zsolt*: A fajtalanság és a nemi cselekmény (Büntetőjog-dogmatikai alapkategóriák jogösszehasonlító elemzése). (Szeged, 2007.) 56 p.
- Fasc. 18. *Tóth J. Zoltán*: A halálbüntetés az ókori államok jogában (Szeged, 2007.) 56 p.